

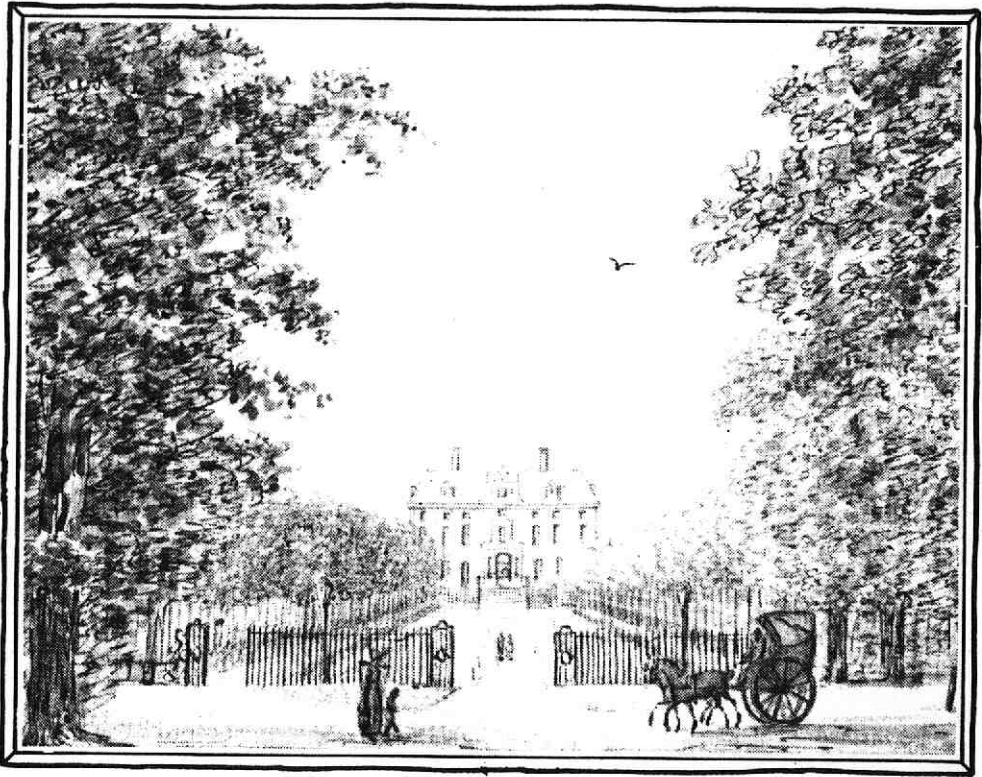

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1986

<https://hdl.handle.net/1874/9653>

Zeist

Bulletin ten bevordering van de
kennis van de geschiedenis van
Zeist, uitgegeven door de
Van de Poll-Stichting

in dit nummer
aspecten van het Slot te Zeist

Maart 1986, Jaargang 16, nr 1

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de zeister geschiedenis

Verschijnt 4 maal per jaar
16e jaargang, maart 1986, nummer 1

=====

Redactie: dr J. Meerdink, drs Th.G.P.M. Ruijs,
K. Scharthen (eindredacteur),
drs H.M.J. Tromp en L. Visser

Dagelijks bestuur der Stichting:

Drs H.J. Eijsink,
voorzitter, Oranje Nassaulaan 3

Mr dr A.A.H. Stolk,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

I.D. Heyning,
secretaris, Sophialaan 33^I

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris, Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro: 3.840.383 t.n.v. de
Van de Poll-Stichting;
bank: Algemene Bank Nederland
te Zeist (postgiro 30.549),
t.g.v. rekening 55.86.18.049
van de Van de Poll-Stichting

Drs Th.G.P.M. Ruijs,
tweede penningmeester, Jufferstraat 36

Archief: het Slot, Zinzendorflaan 1
Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur

Administratie:
Mutaties t.b.v. de ledenadministratie uitsluitend te
richten aan: Administratie Van de Poll-Stichting, post-
bus 342, 3700 AH Zeist

Enige aspecten van de historie van het Slot te Zeist

Op 28 februari 1677 besloten de Staten van Utrecht aan Willem Adriaan van Nassau-Odijk de hoge en lage heerlijkheid van Zeist en Driebergen te verkopen voor het symbolische bedrag van f 5.000,--.

Dit betekende dat Willem Adriaan Heer van Zeist en Driebergen werd met veel bevoegdheden over de bewoners. De hoge heerlijkheid gaf hem het recht om in zijn naam doodvonnissen te laten uitspreken.

Ook kreeg Willem Adriaan verlof van de Staten van Utrecht om "de gevallen ende geruïneerde huysen 1) van Zeyst op de oude fundamenten of elders ter gelegener plaatse" weer op te bouwen. Inderdaad is het tegenwoordige Slot Zeist op de grondvesten van een oud kasteel gebouwd.

Wie was deze Willem Adriaan van Nassau-Odijk?

De stichter van het Slot Zeist was een niet geheel onbelangrijke politieke persoonlijkheid in de oude Noord-Nederlandse Republiek. Willem Adriaan werd in 1632 geboren als zoon van Lodewijk van Nassau-Beverweert, Heer van Odijk en van Elizabeth, gravin van Hornes. Deze Lodewijk was zelf weer voortgekomen uit de relatie tussen prins Maurits en Margaretha van Meckelen. Via de bastaardenlijn was Willem Adriaan verwant aan de Prins van Oranje.

Op aangename, maar ook verkwistende wijze bracht de jonge Willem Adriaan een groot deel van zijn jeugd door in Parijs. Na zijn terugkeer uit Parijs in 1657 zette hij dit leven voort in Den Haag. In het haagse gezelschapsleven leerde hij de verbannen Karel II van Stuart kennen. De voor Cromwell en diens republikeinen uit Engeland gevluchte Karel zal Willem Adriaan zeker vaak aan de speeltafel hebben ontmoet.

Karel II kreeg na zijn restauratie tot koning van Engeland niet voor niets de bijnaam van "merry king". Na zijn kroning beloofde de koning Willem Adriaan voor diens vriendschap met een jaargeld 2) van f 14.000,--. Belangrijker nog voor zijn politieke carrière was zijn vriendschap met de Prins van Oranje. Willem Adriaan

werd een van de gunstelingen van de nog jonge Willem III.

In deze tijd was de feitelijke politieke macht in de Republiek in handen van de hollandse raadspensionaris Johan de Witt en een groep van met hem verwante en bevriende regenten. Johan de Witt en zijn aanhangers, vaak aangeduid als de partij van de Staatsgezinden, hadden als belangrijkste doel de opgroeiende Prins van Oranje uit de belangrijkste staatsfuncties te houden.

De raadspensionaris zag Willem Adriaan als een van de leidinggevende figuren binnen de Oranjepartij. Met groot wantrouwen bekeek Johan de Witt de engelse relaties van de Nassauer. Van belang hierbij was niet alleen diens vriendschap met de engelse koning, maar ook het huwelijk van Willem Adriaans zuster, de freule van Nassau-Beverweert, met de Graaf van Arlington 3) in 1665. Henry Bennett, graaf van Arlington, was de Secretary of State van Engeland. Deze functie kan men omschrijven als minister van buitenlandse zaken. Arlington behoorde tot de kleine kring van koning Karels naaste adviseurs.

Tijdens de Tweede Engelse Zee-oorlog van 1665 tot 1667 beschouwde Johan de Witt de Prins van Oranje en zijn aanhang als een soort vijfde kolonne in dienst van de engelse koning. Riep Karel II de verheffing van zijn neef Willem III tot diens voorouderlijke ambten niet uit als zijnde een belangrijk oorlogsdoel van Engeland? Begrijpelijk ook dat Johan de Witt Willem Adriaan zag als een belangrijke schakel tussen de Oranjepartij en Engeland. De toekomstige Heer van Zeist en Driebergen heeft het wantrouwen van de raadspensionaris echter zonder kleerscheuren weten te doorstaan.

Het huwelijk van Willem Adriaan met de rijke zeeuwse Elizabeth van der Nisse op 27 januari 1664 bleek een mooie uitgangspositie te zijn voor een politieke carrière in Zeeland. Toen Prins Willem III op 19 september 1668 zich liet benoemen tot Eerste Edele in de Staten van Zeeland, wees hij Willem Adriaan aan als zijn plaatsvervanger.

De steden Veere en Vlissingen behoorden als markie-

zaatssteden tot de bezittingen van de Oranjes. De markies van Veere en Vlissingen kon rechten doen gelden op het ambt van Eerste Edele. De Eerste Edele leidde de vertegenwoordiging van het zeeuwse ridderschap in de Staten van Zeeland. Het ridderschap had een stem in de zeeuwse statenvergadering tegenover de zes stemmen van de steden Vlissingen, Veere, Goes, Middelburg, Tholen en Zierikzee. De Oranjepartij kon dus binnen de Staten van Zeeland rekenen op een vaste kern van drie van de zeven stemhebbenden.

Als plaatsvervanger van de prins moest Willem Adriaan Zeeland in de pas van de prinselijke politiek laten lopen. Vooral na de verheffing van Willem III tot stadhouder en kapitein-generaal slaagde zijn plaatsvervanger in Zeeland erin van dit gewest een volgzaam instrument te maken voor de politieke plannen van de prins. De Nassauer wist van zijn machtige positie in Zeeland een lucratieve zaak te maken. Bijna alle benoemingen van enig belang liepen via Willem Adriaan, die er zich goed voor liet betalen.

Naar een erkend gebruik in die tijd regelde hij de verdeling van ambten door middel van "contracten 4) van correspondentie". Bij een dergelijke overeenkomst werden tussen twee of meer regentenfamilies afspraken gemaakt over de verdeling van een aantal ambten. Hierbij werden zelfs bepaalde ambten voor de kinderen van deze regenten gereserveerd. Willem Adriaan zette tegen betaling zijn handtekening onder zo'n contract, hetgeen de afspraak rechtsgeldigheid gaf. Mede met het door deze praktijken verdiende geld kon hij in Zeist zo'n schitterend Slot bouwen.

In de buitenlandse politiek liet de Prins van Oranje Willem Adriaan af en toe een rol van enige betekenis spelen. Zo nam hij deel aan het gezantschap, dat in 1674 in Engeland 5) de vrede van Westminster afsloot. Hier zal zijn vroegere vriendschap met Karel II en zijn verwantschap met Arlington goed van pas zijn gekomen.

Ook het nederlandse gezantschap, dat in 1678 met de Fransen vredesonderhandelingen voerde, mocht zich verheugen in de aanwezigheid van Willem Adriaan binnen

zijn gelederen.

Na de dood van Willem III in 1701 daalde de ster van de Nassauer snel. Een jaar voor zijn dood zette de zeeuwse statenvergadering hem in 1704 af als Eerste Edele. Willem Adriaan mocht de zeeuwse Staten ook niet meer vertegenwoordigen in de Staten-Generaal.

Waarom heeft Willem Adriaan Zeist uitgezocht voor zijn buitenverblijf? Zijn geboortegrond en oorspronkelijke heerlijkheid Odijk lag dichtbij. Bovendien vormden de bossen 6) en de heide rond Zeist een uitstekend jachtterrein. Een dergelijke gelegenheid voor verstrooiing liet Willem Adriaan zich niet ontglippen.

Bij de bouw van het Slot heeft Willem Adriaan zich laten inspireren door het voorbeeld van de franse barok. Tijdens de eerste bouwactiviteiten viel dit nog niet zo op. De zijvleugels van het Slot werden het eerst gebouwd. Mogelijk heeft toen het plan bestaan om het hoofdgebouw los van de zijvleugels te bouwen. Wel zouden de drie onderdelen worden gegroepeerd rond een fraai bestraat voorplein. Dit was in de nederlandse Republiek van de zeventiende eeuw het overheersende bouwplan. De ontwerper van de zijvleugels is niet bekend.

De naam van de bouwmeester van het hoofdgebouw (het achter- of middenstuk) kennen wij daarentegen wel. Het was Jacob Roman, die bovendien nog van Stadhouders Willem III de opdracht zou krijgen om het paleis het Loo te bouwen.

Waarschijnlijk heeft Roman bij de bouw van het hoofdgebouw het voorbeeld van het paleis van Versailles voor ogen gehad. Niet verwonderlijk is het, dat de bouwmeester de volledige ondersteuning hierbij heeft gehad van zijn opdrachtgever Willem Adriaan. De nieuwe Heer van Zeist en Driebergen had namelijk tijdens zijn verblijf in Parijs met volle teugen genoten van de franse cultuur.

Jacob Roman gaf de opzet van een losstaand middengebouw op 7) en dit gebouw werd met zijstukken verbonden aan de zijvleugels. Het voorplein was dus aan de

achter- en zijkanten geheel omsloten. Een dergelijk bouwplan is in de nederlandse Republiek niet eerder toegepast.

Het Loo, dat ook een dergelijk bouwplan kreeg, kwam wat later tot stand dan het zeister Slot. De zijvleugels van het Slot waren in vergelijking met het hoofdgebouw wel wat lager. De zijstukken van dit hoofdgebouw waren op hun beurt weer lager dan de beide vleugels. Op die manier werd het afzonderlijke karakter van het middegebouw geaccentueerd. Jacob Roman liet in dit hoofdgebouw schuiframen aanleggen. Ook dat was in die tijd onbekend in de nederlandse Republiek.

Het hoofdgebouw moet in 1686 zijn voltooid. Op de voor- en de achtergevel van het gebouw is dit jaartal aangetroffen.

De tuin- en interieurarchitect Daniël Marot, een uitgeweken franse Hugenoot, verzorgde de aanleg van het park en bracht de wandschilderingen in het Slot aan. Net zoals het hoofdgebouw werd het slotpark naar het voorbeeld van de franse barok aangelegd. Beeldengroepen, fonteinen, allerlei ornamenten en zogenaamde dwergbomen gaven het park een schitterend aanzien. De pracht en praal van het Slot vonden een complement in de luister van het park. Een zekere samenhang 8) tussen gebouw en park was een wezenlijk kenmerk van de tuinkunst ten tijde van de franse barok.

Marot bracht de wandschilderingen in het Slot aan op kalk. Dit typisch franse procédé had duidelijke voordelen boven de gebruikelijke schilderingen op doek. Bij dit laatste bestaat er altijd gevaar voor scheuren en uitzakkingen.

De tekeningen van Stoopendaal aan het begin van de achttiende eeuw geven een goed beeld van het oorspronkelijke Slot. In de tweede helft van de achttiende eeuw werden er voornamelijk aan de zijvleugels veranderingen aangebracht. Net zoals het hoofdgebouw kregen de zijvleugels nu schuiframen in plaats van de ouderwetse raamkozijnen. De daken van de zijvleugels 9) werden nu doorgetrokken tot aan het hoofdgebouw, zodat het afzonderlijke karakter van dit gebouw enigszins werd aange-

tast.

Veel van deze veranderingen zijn aangebracht toen Cornelis Schellinger slotheer was. Deze amsterdamse ijzerhandelaar had in augustus 1745 de heerlijkheid van Zeist en Driebergen gekocht van de kleinzoon van Willem Adriaan om zijn geloofsgenoten van de Evangelische Broedergemeente onder zijn bescherming een veilig bestaan te geven. De Broeders hadden namelijk veelal te kampen met tegenwerking door de officiële Gereformeerde Kerk. Samen met hun leider Graaf Ludwig von Zinzendorf vestigde een groot aantal Broeders zich op het gebied van de nieuwe slotheer. Een aantal Hernhutters ging in het Slot zelf wonen, waar bovendien in een van de zijvleugels tot 1768 hun kerkdiensten werden gehouden.

In 1746 hield de Broedergemeente 10) onder leiding van Von Zinzendorf een synode in het Slot.

Behalve aan het park werden er in de negentiende eeuw nauwelijks fundamentele veranderingen aan het gebouw aangebracht. De woonruimte werd enigszins uitgebreid. Bij deze uitbreiding kwamen er enige woonkamers in de zijvleugels van het Slot.

Op 31 juli 1924 verkocht de familie Labouchère, de toenmalige eigenaar van het buitenverblijf, het Slot aan de N.V. Bouw- en exploitatiemaatschappij "Heemstede" te Utrecht. Deze maatschappij wilde het Slot afbreken 11) om op die plaats een mooi villapark aan te leggen. De gemeenteraad van Zeist stak hier een stokje voor. Hij besloot, zes weken na de verkoop aan de utrechtse maatschappij, het Slot aan te kopen voor een bedrag van f 130.000,--.

Aanvankelijk leek de gemeente niet te weten wat met het Slot te doen. Het gebouw dreigde in verval te geraken. Dit verval werd enigszins tegengegaan doordat in 1935 het college van burgemeester en wethouders besloot om tot een beperkte inwendige restauratie van het Slot over te gaan.

In de rechtervleugel van het enigszins opgeknapte gebouw werd enkele jaren lang aan werklozen vakkennis gegeven om hen meer kans op werk te geven. Men zat toen

midden in de economische crisis van de dertiger jaren. Deze cursussen werden gegeven door het comité tot verschaffing van nuttige handarbeid en vakontwikkeling.

Ook het Slot kreeg te maken met het dreigende oorlogsgevaar aan het eind van de jaren dertig. Van 1938 tot medio 1940 werd de rechtervleugel ter beschikking gesteld aan de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst. Na het uitroepen van de mobilisatie in augustus 1939 kwam het hoofdkwartier van het nederlandse veldleger in Zeist. De onderdelen van dit hoofdkwartier werden verspreid over verschillende gebouwen. Zo zat de commandant van het veldleger, generaal Van Voorst tot Voorst, samen met enige medewerkers in het hotel Figi. Een klein onderdeel van dit hoofdkwartier zat in het Slot Zeist.

Na de bezetting van Zeist door de Duitsers liet majoor Gutsche, de Ortskommandant ter plaatse, zijn oog op het Slot vallen. Het mooie gebouw gaf niet alleen ruimte aan de majoor en zijn medewerkers, maar het verleende in eigen ogen de duitse bezettende macht ook een zekere status. Van 28 mei 1940 tot oktober van dat jaar was de duitse Ortskommandantur van Zeist gevestigd in het Slot.

Eind juli 1940 vestigde een veel belangrijker duitse officier zich in het zeister Slot. Dit was overste Jozef Kammhuber 12), die in oktober bevorderd werd tot generaal-majoor. Kammhuber was benoemd tot commandant van de in Nederland gestationeerde duitse nachtjagers. Uitgerust met een speciale opdracht van Hermann Goering organiseerde hij de luchtverdediging van Nederland. Zijn operationeel hoofdkwartier zat in de bunker aan de Breullaan. In de zomer van 1943 verliet Jozef Kammhuber het Slot.

Gewone duitse soldaten werden eveneens in het Slot ingekwartierd. Zij verbleven voornamelijk in de zijvleugels. In de nacht van 8 op 9 februari 1945 waren deze nogal onvoorzichtig met vuur. Er brak een brand 13) uit waarbij de linkervleugel ernstig werd beschadigd.

Vlak na de bevrijding verzamelde de B.S. in het Slot

alle in Zeist gearresteerde collaborateurs, die later naar het concentratiekamp te Amersfoort werden overgebracht. Van 16 juli 1945 tot 7 januari 1946 hadden de te Zeist gelegerde canadese troepen hier hun recreatiecentrum. Menig vrolijk avondje hebben onze bevrijders in het Slot doorgebracht.

Na het vertrek van de canadese troepen verhuurde de gemeente Zeist tot september 1950 het Slot aan het Rijk ten behoeve van de intendance voor de overzeese gebiedsdelen. Overigens zijn in dezelfde tijd jaren lang delen van het Slot gebruikt door een ambachtsschool.

Op 2 januari 1953 besloot de gemeenteraad van Zeist het Slot te restaureren. De restauratie stond onder toezicht van ir J.B. Baron van Asbeck en ing. A. Visser. Het Slot werd zoveel mogelijk in zijn oorspronkelijke gedaante teruggebracht. Zo kreeg het hoofdgebouw haar oude zijstukken terug, die lager zijn dan de beide zijvleugels.

Op 8 oktober 1969 opende Z.K.H. Prins Claus officieel het gerestaureerde Slot. Sindsdien pleegt de gemeente Zeist hier haar officiële recepties te houden.

In het Slot worden naast de rondleidingen congressen gehouden. Ook worden er allerlei tentoonstellingen georganiseerd. Zo trok de tentoonstelling met rekwisieten uit het leven van Willem de Zwijger in het voorjaar van 1984 vele bezoekers.

Thans verblijft in de rechtervleugel de muziekschool.

Tenslotte is het voor de lezer van belang te weten, dat op de eerste verdieping de Van de Poll-Stichting haar werkkamer heeft.

M.M.A. Roeder

Noten

1. A.W. van de Bunt, Willem Adriaan van Nassau, de stichter van het Slot te Zeist, lezing 1955; uitgave: Van de Poll-Stichting, blz. 7
2. A.W. van de Bunt, uitgave: zie 1, blz. 4
3. P. Geyl, Oranje en Stuart 1641-1672, Zeist en Arnhem 1963, blz. 193
4. P. Geyl, Geschiedenis van de Nederlandse stam 1648-1701, deel III, Amsterdam 1962, blz. 746
5. A.W. van de Bunt, Willem Adriaan van Nassau, de stichter van het Slot te Zeist, lezing 1955; uitgave: Van de Poll-Stichting, blz. 5
6. Roland Blijdenstein, Zeist, Groei en bouw, Het Slot en omgeving, deel 2, Zeist 1983, blz. 153
7. R. Meischke, Het Slot te Zeist, Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, 6e serie, jaargang 14, aflevering 2, 1961, blz. 38
8. M.D. Ozinga, De schepper van den Hollandschen Lodewijk XIV-stijl, Amsterdam 1937, blz. 47
9. R. Meischke, Het Slot te Zeist, Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, 6e serie, jaargang 14, aflevering 2, 1961, blz. 49
10. A.W. van de Bunt, Cornelis Schellinger, de burger-vrijheer, lezing 1956; uitgave: Van de Poll-Stichting, blz. 6
11. A.W. van de Bunt, Het Slot Zeist, uitgave van de gemeente Zeist, 1969, blz. 31
12. A. Korthals Altes, Luchtgevaar, Luchtaanvallen op Nederland 1940-1945, Amsterdam 1984, blz. 71
13. A.W. van de Bunt, Het Slot Zeist, uitgave van de gemeente Zeist, 1969, blz. 32

Willem Adriaan van Nassau-Odiijk

(Oude copie, het origineel door G. Kneller is in bezit van nazaten van Willem Adriaan's broeder, Hendrik van Nassau-Ouwerkerk in Engeland).

Wat vindt men in de persberichten over het Slot?

Tot het archief van de Van de Poll-Stichting behoren ook de persberichten, welke volgens onderwerp en een gedeelte volgens de bibliografie verzameld zijn.

Onder de rubriek "Ridderhofsteden en Buitenplaatsen" treft men het Slot aan.

Het leek mij aardig, om enkele van deze berichten onder uw aandacht te brengen in dit jubileumjaar van het Slot.

Een van de oudste is de St Nicolaasbode van zaterdag 29 november 1924, ter raadpleging aangeboden aan de inwoners van Zeist door de winkeliers van 1ste en 2de Dorpsstraat en Het Rond, in opdracht samengesteld en uitgevoerd door het uitgeversbureau Van Lonkhuijzen te Zeist.

In deze krant komt het bericht voor, "dat de Raad der Gemeente den 11 September dezes jaars met algemeene stemmen aan het voorstel van B. en W. zijn goedkeuring verbond, om het Slot, een goed van historische waarde, te kopen. De belangrijke data uit de historie van het Huijs te Seijst zijn daardoor met één van ongemeene belangrijkheid en stellig ook van verheugende betekenis vermeerderd".

Verder stelt men zich in dit artikel de vraag "Wat zal er nu met het Slot gebeuren, welke bestemming krijgt dit kostbaar bezit?"

Men doet suggesties en wel de volgende:

"In verband daarmee is hier en daar al eens het denkbeeld geopperd de bezitting aan Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana te doen aanbieden. Voorwaar een niet onaardige St Nicolaas surprise! 't Slot verheven tot zomerverblijf van onze Prinses uit het Huis van Oranje Nassau zou daardoor in luister al het voorgaande overtreffen en daarvan op onze Gemeente in niet geringe mate doen neerdalen. Meer kunstzinnig dan idealistisch gestemde naturen zien in het Slot een uitnemend con-

certgebouw, terwijl weer anderen deze gedachte uitbreiden en een gelegenheid voor de beoefening van sport op het nabije terrein mogelijk gemaakt willen zien.

Trek de Koelaan door, maak een poort onder de hoofdingang, projecteer op die wijze een rechte verbinding met Bunnik, richt er een uitspanning op en ge zult eens zien op welk een productieve wijze dit nieuwe bezit geëxploiteerd kan worden, zegt weer een ander.

Bij de meer stillen in de Gemeente leeft de hoop, dat in verhuur van gebouw en terrein de oplossing zal worden gevonden. Het is buitengewoon moeilijk te zeggen, welke van de geuite opinies de beste is. En wel hierom, omdat men de omstandigheden nu eenmaal niet in de hand heeft, niet dwingen kan". Einde citaat uit bovengenoemde St Nicolaasbode.

Een tweede persbericht, afkomstig uit het Utrechts Nieuwsblad van 24 april 1969, draagt het opschrift "Bronzen aanwinst voor Zeister Slot, Groot Wapenschild getooid met Kroon".

Het gaat hier om het bronzen wapenschild, dat geplaatst is op het toegangshek voor het Slot. Het is het wapenschild van Willem Adriaan, graaf van Nassau, vervaardigd door de soester kunstenaar Gerard de Groot, die al jaren het beroep van bronggieter uitoefent, een feit dat slechts aan weinigen bekend zal zijn. Men leest in dit krantenknipsel onder andere hoe een dergelijk bronzen schild tot stand komt in een oven met een temperatuur van 750° Celcius.

Een volgend persbericht uit de Nieuwe Zeister Courant van 10 oktober 1971 heeft de titel "Oude Funderingen van brug gevonden achter het Slot"; het begint als volgt:

"Zeist heeft een rijke historie. Het wordt haast afgezaagd om dit te vermelden. Keer op keer immers komt dat vaak onverwacht naar voren. Steeds opnieuw worden bovendien oude funderingen aangetroffen en vindt men andere gegevens en bewijzen over hetgeen hier in vroeger jaren te vinden was. Hierbij staat veelal het Slot

centraal.

Zo heeft men in juli van dit jaar (1971) bij het in orde maken van de zuidelijke oeverbeschoeiing oude funderingen gevonden van de brug, die aan de achterzijde van het Slot uitkwam op de Koelaan.

Vroeger heette de Koelaan Achterlaan en de werklieden van openbare werken zijn op bruggehoofden gestoten, die precies in de hartlijn van deze laan en de achteruitgang van het Slot lagen. Dit bruggehoofd lag iets onder de waterspiegel en bestaat uit twee voetstukken op ongeveer zes meter afstand van elkaar. De brug dateert uit dezelfde tijd als het Slot (1686) en komt ook voor op een serie oude gravures (Stoopenaal ca 1720).

Het is niet bekend, wanneer deze brug verdwenen is, maar op plattegronden van de gemeente uit 1860 komt de brug nog wel voor; op plattegronden van ca 1900 niet meer.

Ook in 1966 bij de restauratie van het Slot werden eveneens steunen van de brug aangetroffen.

Van bijzonder grote historische waarde is de vondst overigens niet, maar desondanks is ze toch wel dermate belangwekkend, dat de Raad van Beheer van de Van de Poll-Stichting de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek op de hoogte heeft gesteld".

We bladeren verder in onze documentatie van persberichten en krijgen de "Stucadoorspatroon" van november 1971 in handen. Hierin wordt vooral de aandacht gevestigd op het aandeel van het werk, dat de stucadoor in het Slot heeft geleverd.

Zo schrijft men over de opzet van de vormgeving van het plafond in de hal, dat in casettemodel is uitgevoerd, namelijk verschillende ornamentversieringen in vierkante omlijstingen op een vlakke basisondergrond. Ook wordt in de hal gewezen op de fraaie deuromlijstingen, die in gebouwen van een dergelijke allure als het Slot worden toegepast.

Het plafond in de koepelkamer bestaat in tegenstelling tot de meeste plafonds in het Slot, die van hout en bijzonder mooi met allerlei figuren en voorstellin-

gen beschilderd, zijn uit stucadoorwerk. Het was moeilijk er een foto van te nemen, maar onze fotografe, mejuffrouw Hanneke Kortlandt, is er toch voldoende ingeslaagd ons te laten zien, hoe dit plafond er uit ziet (zie foto's bij het artikel).

Tenslotte nog een en ander over de keldergewelven, hoewel dit allemaal voor wat het stucadoorwerk betreft onder het zogenaamde "vlakke werk" wordt gerekend, moet men toch niet gering denken over de vakmensen in deze branche, die dit zo hebben gemaakt. Ook hieruit spreekt wel degelijk "Vakmanschap en Ambachtskunst".

Een tweetal krantenknipsels van de Nieuwe Zeister Courant, wat vergeeld door de zon en daterend uit maart 1968 en maart 1969, vertelt ons over een vijftal 18de eeuwse kopieën van oorspronkelijke portretten van prinses uit het Huis van Oranje, waar de stichter van het Slot Willem Adriaan van Nassau aan verwant was.

De inrichtingscommissie van het Slot heeft in 1969 op deze vijf kostbare reproducties de hand weten te leggen. Ze zijn afkomstig uit het door Pieter Post gebouwde "Huis aan den Boschkant", dat op de hoek van het Korte Voorhout/Prinsessegracht in Den Haag heeft gestaan 1).

Dit huis is in de 19de eeuw eigendom geweest van Prins Frederik der Nederlanden (1797-1881), (een broer van Koning Willem II) en later in het bezit gekomen van één van de dochters van Prins Frederik, Prinses Marie der Nederlanden (1841-1910), die gehuwd was met Wilhelm von Wied. Na verkoop van het haagse huis in het begin van deze eeuw (1909) zijn de schilderijen meegenomen door de familie Von Wied naar de villa Waldheim op het landgoed Mon Repos in Neuwied bij Koblenz, waar de familie toen woonde. In 1967 werd de complete inboedel van deze villa in veiling gebracht.

De vier enkel-portretten zijn thans in de hal van het Slot aangebracht als wandpanelen. Zij stellen voor:

- I. Prins Willem I (Willem de Zwijger) gebaseerd op het in 1631 door Van Mierevelt geschilderde oorspronkelijke portret, waarvan een duplicaat in het

Huis ten Bosch hangt, terwijl er zich ook één door Jan van Teylingen gemaakte kopie bevindt in het West-Fries Museum te Hoorn.

- II. Prins Maurits, gebaseerd op het door Van Mierevelt geschilderde portret in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam.
- III. Prins Willem II, gebaseerd in spiegelbeeld op het dubbelportret door Gerard Honthorst, aanwezig in het Rijksmuseum te Amsterdam.
- IV. Henriëtte Maria Stuart met aan de hand de kleine Prins Willem III. Mogelijk een compositie, gebaseerd op de portretten door Van der Helst in het Rijksmuseum.
- V. Dan is er nog een dubbelportret, dat bij deze serie behoort, voorstellende Prins Frederik Hendrik en Amalia van Solms, een kopie naar het in het Mauritshuis hangende schilderij door G. Honthorst. Het bevindt zich thans in de blauwe zaal.

Opvallend bij alle schilderijen zijn de bijzonder fraai bewerkte cartouches, waarin de verschillende wapens zijn verwerkt.

Tenslotte nog een berichtje uit de Nieuwe Zeister Courant van 1 september 1971 getiteld "Aanwinst in het Slot" en van onderstaande inhoud:

"In de blauwe zaal van het Slot hangt sinds kort het schilderij "Maison de rendez-vous" van Antoine Palamedesz Stevens. Het schilderij is de gemeente nagelaten door mevrouw J.J.H.W. Jonker-Wonnink. De schilder Stevens is in 1601 in Delft geboren en overleed in Amsterdam in 1673.

Hij is lid geweest van het gilde te Delft en was mogelijk een leerling van de schilders Michiel van Mierevelt en Hendrik Gerritsz Pot. Hij schilderde portretten en gezelschappen. Zijn schilderijen zijn te bezichtigen in het Rijksmuseum te Amsterdam, het Mauritshuis in Den Haag, het Frans Halsmuseum te Haarlem en in Haastrecht in het Museum Bisdom van Vliet. Dit 17de eeuwse schilderij is omgeven door een fraaie Franse lijst".

Gaat u, als u in het Slot bent, hetzij met een rondleiding, hetzij om andere redenen, het eens bekijken.

Over rondleidingen in het Slot gesproken: het U.N./N.Z.C. van 27 augustus 1983 vermeldt, dat deze tot ruim 14.000 personen zijn gestegen. De promenadeconcerten daarentegen zijn gestopt, vanwege de hoge kosten en de teruglopende belangstelling, schrijft het U.N./N.Z.C. op 10 juli 1985, welk artikel het opschrift draagt "Maori's in het Slot: een zoete herinnering".

Dit slaat op het gebeuren in 1978, toen de Nationale Band van Nieuw-Zeeland rechtstreeks als winnaar van het Wereldmuziekconcours in Kerkrade naar de zeister slot-tuin kwam waar meer dan 1.500 enthousiaste mensen het theater tot in de bomen en de lichtmasten vulden. De Nieuw-Zeelanders werden daarna in de statige Spiegelzaal van het Slot ontvangen en gaven toen nog een vrolijk dansje van onvervalste Maori's ten beste.

J.C. Mollen-Hengeveld

- 1) H. Hijmans: Het Huis aan den Boschkant, aanwezig in de bibliotheek van het archief van de Van de Poll-Stichting

Jaarverslag over 1985

In het verslagjaar vergaderde de Raad van Beheer op 18 maart, terwijl het dagelijks bestuur vier maal bijeenkwam en wel op 28 februari, 23 mei, 23 juli en 26 november.

Op 4 april 1985 overleed ons lid van de Raad van Beheer ds Pieter Kuyper. In het juni-nummer van ons Bulletin "Seyst" schreef de heer Stolk een "in memoriam".

Overeenkomstig artikel 3, lid 3, van de statuten werd als secretarie-ambtenaar benoemd tot lid van de Raad van Beheer de heer R.P.M. Rhoen. Hij volgde de heer L. Visser als zodanig op, die met "V.U.T." de gemeentedienst verliet. Op ons verzoek werd de heer Visser echter met directe ingang en tot ons grote genoegen weder herbenoemd, zij het niet meer in zijn functie van ambtenaar.

Overigens bleef de samenstelling van de Raad van Beheer en van het dagelijks bestuur ongewijzigd.

Ons bulletin kwam ook in 1985 vier maal uit. Wij zijn de redactieleden erkentelijk, dat zij "Seyst" weder met zulke boeiende kopij hebben weten te vullen.

Evenals vele voorgaande jaren hebben de vrijwilligers het archiefwerk met enthousiasme en toewijding verricht. Wij zijn de dames Mollen, Bertoen en Bottinga, alsmede de heren Van Wijk en Roeder hiervoor grote dank verschuldigd. Voor hun werkzaamheden verwijzen wij gaarne naar het separate verslag van mevrouw J.C. Mollen-Hengeveld.

Op 26 maart verzorgden wij een avond in het Slot, waarbij dr J. Meerdink zijn publikatie "Zeist 1811-1815; inlijving en bevrijding" presenteerde. Na de pauze werden nog enige films over oud-Zeist vertoond, welke wij ten geschenke kregen van de heer J.S. Posthuma van de firma Broedelet.

Eveneens in het Slot hield op 27 november de heer

P.P. Steyn uit Bosch en Duin een interessante voordracht over "dakloodjes, een verkenning naar hun verschijningsvormen".

De immer enthousiaste en ijverige heer H. Wels van onze filmafdeling verzorgde in 1985 behalve op 26 maart in het Slot, ook voorstellingen in Brinkhove, de Mirtehof, de Lutherkapel, de Choisischool, de Oude Kerk, Bovenwegen en Jonathan.

De excursiecommissie organiseerde op 20 en 26 september geslaagde uitstapjes naar respectievelijk Rhenen en 's-Hertogenbosch.

De jaarlijkse "open dag" werd gehouden op 7 september. Het thema was "de kartografie van Zeist en omstreken". De fraaie kaarten en prenten trokken zeer veel belangstelling.

Vermeldenswaard in dit verband is ook dat de heer Van Wijk gereed kwam met een totaaloverzicht van onze kaartenverzameling.

Aan de manifestatie "Vernieuwd Driebergen viert 175 jaar Rijsenburg" heeft de Van de Poll-Stichting medewerking kunnen verlenen door in één van de kamers in "Sparrendaal" een deel van onze bezittingen te exposeren.

Wij zijn allen die aan bovengenoemde evenementen hebben meegewerkt bijzonder erkentelijk.

Tot slot spreken wij de hoop uit dat wij zowel van u, individuele contribuanten, als van de gemeente Zeist, de voor ons onontbeerlijke financiële steun zullen mogen blijven ontvangen.

I.D. Heyning, le secretaris

Verslag van het archiefwerk over 1985

Ieder jaar komen wij met de ordening van het archief een stapje verder, zo ook in 1985.

Bibliotheek. De catalogus in 1984 verschenen en haar kaartsystemen voldoen goed. Het is prettig ermede te werken. Ongeveer 20 nieuwe boeken en gidsen zijn dit jaar opgenomen.

Persberichten. Wij zijn doorgegaan met de belangrijkste berichten uit de mappen te lichten en te coderen volgens de bibliografie van Zeist. Dit is onder andere gebeurd met de ridderhofsteden en buitenplaatsen (3.7) en onderwijs, opvoeding en sport (11).

Verder heeft er in de codering van de bibliografie een aanvulling plaatsgehad, te weten onder 15, namelijk:

15.5 muziek, zang en dans

15.6 toneel

15.7 beeldende kunst

15.8 Van de Poll-Stichting

Een en ander is aan de heer mr dr Van der Burg voorgelegd en akkoord bevonden.

Een woord van dank aan de heer Scharren, die ons maandelijks de berichten uit het Utrechts Nieuwsblad doet toekomen.

Catalogus en bibliografie worden voortdurend bijgehouden.

Prenten. De inventarisatie van het prentenkabinet is bijna voltooid. Het grootste deel van de prenten en tekeningen bestaat uit 19de en begin 20ste eeuwse afbeeldingen van zeister gebouwen en parken. Daarnaast is er een klein aantal 17de en 18de eeuwse prenten en tekeningen eveneens met zeister onderwerpen.

Een kleine catalogus van dit prentenbezit behoort tot de wensdroom van de inventarisator (mevrouw drs Saskia Bottinga).

Verder is er een begin gemaakt met de inventarisatie

van de penningen en overige voorwerpen (zie bulletin nr 4, jaargang 15).

Iconografische atlas. Deze wordt veel geraadpleegd. Aanvulling van portretten blijft gewenst.

Kaartenverzameling. Het nieuwe overzicht van deze verzameling is gereed. Het werd door mevrouw Wels uitgetikt en klaar gemaakt voor vermenigvuldiging, een moeilijk werk door de indeling in een viertal kolommen. Zij heeft het uiterst nauwkeurig uitgevoerd. Zodra men het over de omslag eens is, kan de definitieve uitgave worden vermenigvuldigd.

De volgende stap zal nu zijn, om de nog niet opgenomen kaarten te catalogiseren tot een supplement.

Inlichtingen. Evenals vorig jaar neemt het geven van mondelinge en telefonische inlichtingen toe op dinsdagmorgen. Het aantal is ± 120 . De schriftelijke ± 35 .

Wij verleenden onze medewerking onder andere aan de ziekenomroep "Driebergen", aan mejuffrouw Hanneke Vroon voor haar boekje "De Dieptetuin", aan verschillende leerlingen van middelbare scholen en studenten, aan de manifestatie 175 jaar Rijsenburg, aan onze open dag, enz.

Met heel veel dank aan de medewerkers en onze penningmeester, de heer Visser, besluit ik dit verslag; wij gaan met toewijding en aandacht in 1986 verder.

J.C. Mollen-Hengeveld

De eigenaren/bewoners van het Slot Zeist

Het tegenwoordige Slot Zeist is - zoals bekend - het tweede van die naam. In de middeleeuwen stond er al een kasteel in Zeist. We kunnen het zien op de "Caerte van Hooge, Lage en Middelbare Jurisdictie van Zeyst en Driebergen" door Bernard de Roy van 1677 1) aan de N.O.-zijde van de Waterigeweg, waar deze de "Seystervaart" snijdt.

Eigenaren waren leden van het "riddermatige" geslacht Van Zeyst. In het werk van Van Eekeren, de Oude Kerk te Zeist, wordt zowel in deel II als in deel IV uitvoerig ingegaan op dit oude geslacht dat, volgens de schrijver, niet alleen de naam Van Zeyst droeg, maar ook resideerde op het oude kasteel (Slot) van Zeist. De eerst bekende hiervan is Godefridus de Seist, wiens naam in een oorkonde uit 1165 wordt genoemd 2). Een eeuw later - bekend van 1279 tot 1297 - is weer een Godefridus (Godfried) van Zeyst eigenaar van het Slot Zeist. Dat zijn familie belangen en waarschijnlijk ook een zekere macht had in deze streek mag mede worden afgeleid uit het feit dat Godfrieds dochter, Petronella van Zeyst, priorin was van het Vrouwenklooster in De Bilt. Zij stelde zich in een conflict met de abt van het Klooster Oostbroek zeer zelfstandig op, wenste niet voor diens gezag te buigen ondanks de pauselijke uitspraak, die in haar nadeel was uitgevallen! Vermeld moet nog worden dat haar familie belangrijke schenkingen aan het klooster had gedaan.

Na Godfried van Zeyst is zijn zoon, Johan van Zeyst - bekend van 1279 tot 1310 - vermoedelijk eigenaar van het middeleeuwse Huis Zeist geweest.

Dan volgt een tijdsverloop van \pm 135 jaar, waarin geen gegevens bewaard zijn over de bewoners/eigenaren van het Slot Zeist. Wanneer deze weer vermeld worden in historische bronnen is het Huis niet meer in het bezit van het geslacht Van Zeyst. In de 15e eeuw, in het jaar 1445, wordt Johan van Renesse van Rijnauwen, die in 1418 genoemd wordt als Heer van Kersbergen, vermoede-

lijk ook Heer van Zeyst. Zijn zoon noemt zich Frederik van Renesse tot Zeyst, Heer van Zeyst. Na hem komt Johan van Renesse van Zeyst Frederikszoon, die als Heer van Zeyst genoemd wordt in 1486 en 1521. Waarschijnlijk had hij geen opvolger; het Slot Zeist gaat over naar zijn zuster, Maria van Renesse van Zeyst, die gehuwd was met Dirk van Zuylen van Harmelen. Hun dochter, Johanna van Zuylen van Harmelen, volgde haar moeder op als Vrouwe van Zeyst. In haar testament, dat tussen 1536 en 1575 tot stand kwam, wordt het Slot Zeist niet vermeld. Aangenomen wordt dat zij het toen vervallen Slot had verkocht.

Na het overlijden van Johanna van Zuylen van Harmelen in 1589 volgt er een tijd van "stilte" om het vervallen Slot Zeist.

Waarom was het Slot - al in de Middeleeuwen - van zoveel belang voor de eigenaren? Professor de Monté verLoren zegt hierover in zijn artikel "Een en ander uit de rechtsgeschiedenis van Zeist": "Het Slot behoorde tot die zeldzame Ridderhofsteden, welke niet in leen werden gehouden, maar die vrij eigen goed, met andere woorden eigendom waren van de bezitters. Dientengevolge komt het niet voor in de leenregisters". Hij voegt er nog aan toe dat het middeleeuwse archief blijkbaar verloren is gegaan, zodat wij over de geschiedenis daarvan in dit tijdperk vrijwel niets weten.

Uit het voorgaande is op te maken dat de eigenaren van Slot Zeist niet leenhorig waren aan de Bisschoppen van Utrecht in de tijd, dat deze ook het wereldlijk gezag in de streek uitoefenden 3). In 1528, Verdrag van Dordrecht, houdt het Bisdom Utrecht op te bestaan als wereldlijke macht. Deze werd overgedragen aan de Landsheer - dus eerst Karel V, later Philips II, maar in feite waren het de Staten van Utrecht die het bestuur in handen hadden 4). Zij erkenden het middeleeuwse Slot Zeist in 1536 als Ridderhofstede. Dit hield in dat de eigenaar van het Slot, indien hij van adel was, als lid van de Ridderschap zitting mocht nemen in de Statenvergadering 5).

Aan het bezit van de Ridderhofstede waren overigens nog meer voordelen verbonden, als vrijdom van bepaalde belastingen en accijnsen en het exclusief jachtrecht op alle gronden in een kring met een straal van 200 roeden (d.i. 200 x 3 $\frac{1}{2}$ m) om het kasteel. Dit laatste ook weer alleen als de eigenaar van adel was. Merkwaaardig is dat er van een eventuele eigenaar van het vervallen slot niets bekend is.

1672 - het Rampjaar - een bekend en berucht jaartal in onze geschiedenis. De Lage Landen worden aan alle kanten bedreigd. De franse troepen komen onder aanvoering van Lodewijk XIV bij Lobith ons land binnen. Zij trekken door de Betuwe en bereiken Zeist. Maar, zo zegt Aleid van de Bunt in haar lezing voor de Van de Poll-Stichting: "In het Zeister Slot kan zijne Majesteit zich niet neerlaten om de simpele reden dat het oude kasteel tot een ruïne vervallen is" 6). De koning, zijn hofhouding en de hoge officieren werden bij burgers ondergebracht. Van hieruit brengt Lodewijk een bezoek aan Utrecht. Wat men in Holland vreesde, dat de Fransen de hollandse Waterlinie over zouden trekken, gebeurde niet. De koning trok zich al spoedig terug uit Zeist, maar het duurde nog tot eind 1673 voor de franse troepen ons land definitief verlieten.

Enkele jaren later, het is dan 1677, deelt Willem Adriaan van Nassau, Heer van Odijk, de Staten van Utrecht mede dat hij overweegt gronden in het Gerecht Zeist aan te kopen. Hij verzoekt de Staten de "hoge en lage jurisdictie van Zeist en Driebergen enz." te mogen kopen en verlof "de gevallen en geruïneerde huuse van Zeyst op de oude fundamenten of elders ter gelegener plaatse" weer op te bouwen 7).

Eind februari van hetzelfde jaar besluiten de Staten het verzoek in te willigen. Willem Adriaan krijgt verlof het oude vervallen Huis Zeist opnieuw op te trekken, hetzij op de oude fundamenten, hetzij elders binnen het Gerecht Zeist. Ook het nieuw te bouwen Slot zal, evenals het oude Huis Zeist, een erkende Ridderhofstede zijn. Verder krijgt hij de Hoge en Lage Heer-

lijkheid van Zeist en Driebergen. De koopsom bedroeg f 5.000,--.

Door de erkenning van de riddermatigheid van het te bouwen Slot was de eigenaar daarvan, daar hij van adel was, lid van de Utrechtse Ridderschap en kon hij als zodanig zitting nemen in de Staten van Utrecht.

Willem Adriaan van Nassau Odijk werd geboren in 1632 als zoon van Lodewijk van Nassau, Heer van Odijk, de buitenechtelijke zoon van Prins Maurits en Margaretha van Mechelen 8). Willem Adriaan, meestal Van Odijk genoemd, "studeerde" enige jaren in Leiden en werd daarna, ter voltooiing van zijn opvoeding naar Parijs gestuurd. Na een "wilde" tijd en het maken van veel schulden - moest hij tenslotte vluchten om aan de hem vervolgende schuldeisers te ontkomen. Behalve schuldenmaken had hij in de franse hoofdstad wél de gelegenheid gehad - en ook benut - om kennis te maken met de franse levensstijl die nogal verschillend was van die in de Nederlanden. Dit is in zijn latere levenswijze dan ook nog wel merkbaar.

Terug in het vaderland trouwt hij met Elisabeth van der Nisse, dochter uit een rijk Zeeuws geslacht. Zijn neef, Stadhouder Willem III, die eerste edele van Zeeland was, benoemde Willem Adriaan tot zijn vertegenwoordiger in dat gewest. Van Odijk heeft hiervan goed gebruik gemaakt: door het verkopen van ambten - in die tijd een vrij gebruikelijke zaak - weet hij in korte tijd zijn financiën weer op peil te brengen.

Maar zijn ambities reiken hoger; het is daarom dat hij in 1677 met de Staten van Utrecht gaat onderhandelen over Zeist. Het is hem, behalve om de in het voorgaande genoemde Heerlijke rechten, ook - en niet in de laatste plaats - er om te doen de mogelijkheid te hebben tot de bouw van een "vorstelijk slot" waar hij, Vrijheer van Zeist, als gastheer zijn voorname gasten kan ontvangen 9).

Een van die gasten was ook zijn neef, Prins Willem III. Wanneer deze van de Residentie, Den Haag, naar zijn zomerverblijf Het Loo ging - een tocht die in die

tijd moeilijk in één dag volbracht kon worden - onderbrak hij zijn tocht in Zeist en bleef overnachten op het gastvrije Slot Zeist.

Overigens is het Slot waarschijnlijk voornamelijk zomerresidentie van de familie Van Odijk geweest. Bekend is dat hier op grote voet werd geleefd. Het ging Willem Adriaan dan ook goed in deze tijd. In 1679 verheft keizer Leopold I hem en zijn broers tot Graven van het Heilige Roomse Rijk. Zij mogen dan het wapen van de Nassau's voeren. Helaas moet de balk - teken van de bastaard - er in gehandhaafd blijven. Stadhouders Willem III wil geen toestemming geven om de balk te verwijderen. "Eenmaal een balk, altijd een balk voor natuurlijke nakomelingen" beslist de Prins.

Is de verhouding tussen de neven dan al wat verkoeld? Bekend is dat Willem III het gesjacher van Willem Adriaan met de verkoop van ambten niet helemaal kon waarderen. Toen de Prins in 1688 koning van Engeland was geworden en, volgens Van Odijk, met het verlenen van engelse titels aan mensen uit zijn omgeving nogal royaal was, krijgt zijn neef niets.

1701 - Willem III sterft. Zowel in 1674 als in 1676 hadden de Staten van Zeeland verklaard dat, wanneer Willem III zou komen te overlijden, Willem Adriaan gehandhaafd zou worden als plaatsvervanger van de eerste edele in de Staten. Het duurde echter niet lang of de tegenstanders van de Heer van Zeist trokken de oude resoluties in. Willem Adriaan was van toen af ambteloos burger. De revenuen hielden op en er was geen kans op nieuwe bronnen van inkomsten.

Willem Adriaan sterft in 1705. Zijn zoon Lodewijk Adriaan, geboren in 1670, volgt hem op als Vrijheer van Zeist en Driebergen. Hij overlijdt in 1742 en wordt in het koor van de Oude Kerk in Zeist begraven. Na hem wordt zijn zoon Willem Adriaan II Vrijheer van Zeist en Driebergen. De financiële toestand van de familie is dan zo slecht dat men genoodzaakt is de Hoge Heerlijkheid met alle bezittingen te verkopen. In 1745 wordt het Slot Van Zeist gekocht door Cornelis Schellinger.

Op 18 december van dat jaar vond in Utrecht een bijeenkomst plaats, waarop de Hoge en Vrije Heerlijkheid van Zeist en Driebergen met bijna alle daaraan verbonden bezittingen en rechten door de eigenaar, Graaf Willem Adriaan van Nassau, werd verkocht en plechtig overgedragen aan Cornelis Schellinger, ijzerhandelaar in Amsterdam. De koopsom bedroeg totaal f 157.000,--. Bij de aan de Heerlijkheid verbonden bezittingen werden o.m. genoemd: het Slot met zijn tuinen en bossen, de grondheerlijkheid van de Zeister Straat met de daaraan gelegen 28 huizen, verder boerderijen en akkers, met andere woorden: het grondbezit dat grootvader Willem Adriaan vroeger stukje bij beetje had aangekocht. Met de in de acte van overdracht speciaal genoemde tuinen waren bedoeld de "plantagiën", voor het huis gelegen, waar hij zo trots op was geweest. Het is bekend dat Willem Adriaan I zijn gasten soms - tegen wil en dank - tijden lang door zijn tuinen meenam om ze te bewonderen.

De bossen lagen ten noorden van het Slot, aan de overzijde van de Zeister Straat. Het jachtrecht kreeg de nieuwe eigenaar niet; dat werd alleen toegekend wanneer deze van adel was 10).

De nieuwe eigenaar Cornelis Schellinger, geboren in 1711, was de zoon van Rutger Schellinger en Maria van Laer. Zijn ouders behoorden tot het amsterdamse patriciaat, de rijke kooplieden, de families waaruit de leden van het bestuur van de stad, de vroedschap konden worden gekozen. Voor zo'n benoeming moest men evenwel lid zijn van de Staatskerk, de Hervormde Kerk. Rutger Schellinger en zijn vrouw waren doopsgezind; zij behoorden tot de Doopsgezinde gemeente "Lam en Toren". Dat sloot uit, dat hun zoon, die bij zijn geboorte ook bij deze gemeente was ingeschreven, ooit in de vroedschap zou kunnen komen. In 1736 trouwt Cornelis met Sofia Centen. Hij is dan nog eigenaar van een ijzerhandel in Amsterdam, die hij in 1746 verkoopt en dan blijkbaar van de inkomsten van zijn bezittingen kan leven.

Enkele jaren eerder was hij, evenals zijn oudere broer Jacob, in contact gekomen met Nicolaas Lodewijk, Graaf Von Zinzendorf und Pottendorf; door hem kwamen beide broeders in aanraking met de religieuze beweging van de Herrnhutters.

De Graaf von Zinzendorf had zich in 1722 het lot aangetrokken van een groep vluchtelingen uit Bohemen-Moravië, die behoorden tot de Broederuniteit, de Unitas Fratrum, een religieuze beweging ontstaan in de 15e eeuw. De aanhangers van deze beweging, die in Bohemen omwille van het geloof vervolgd werden, mochten zich vestigen op het landgoed in Saksen van Von Zinzendorf en vormden daar een gemeenschap die Herrnhut werd genoemd. Van hieruit verspreidden de Herrnhutters zich niet alleen over Europa, maar trokken als zendelingen ook verder de wereld in. Von Zinzendorf blijkt dan door zijn vele relaties en door de wijze waarop hij de belangen van de Herrnhutters weet te behartigen, een machtige pousserende kracht voor de beweging te zijn.

Als hij in Amsterdam verblijft legt hij daar contacten met o.a. Jacob Schellinger en diens jongere broer Cornelis. Met financiële hulp van Jacob Schellinger kan in IJsselstein een vestiging van de Herrnhutters worden gesticht. 's Heerendijk, bedoeld als "posthuis", waar ook de reizende Broeders op konden terugvallen. 's Heerendijk blijkt geen succes te zijn. De plaatselijke bevolking bekijkt de Herrnhutters met enige argwaan. Een belangrijk punt is ook dat het hier niet is toegestaan een eigen kerkhof aan te leggen; de wetten van het land verbieden dit. Het was dus te voorzien dat 's Heerendijk geen blijvende vestiging zou zijn. Maar waar zou men dan een vaste nederzetting voor de Herrnhutters in de Lage Landen kunnen realiseren?

Cornelis Schellinger bracht uitkomst. In 1746 kocht hij - zoals gezegd - het Slot Zeist en de daaraan verbonden Hoge Heerlijkheid van Zeist en Driebergen. Als Heer van Zeist zou hij een "vrije" vestiging van Herrnhutters in zijn gebied mogelijk maken. Daarnaast moeten we bedenken dat het voor de patriciërs in die tijd niet ongewoon was - en voor velen een ideaal - om een Heer-

lijkheid aan te kopen. In zekere zin was het ook wat we tegenwoordig een "statussymbool" zouden noemen. Voor de Herrnhutters was de aankoop van Schellinger, en zo was het door hem ook bedoeld, een oplossing van hun problemen in de Nederlanden. Ook de reizende Broeders zouden tijdens hun verblijf hier een onderkomen kunnen vinden in Slot Zeist, dat als het ware het centrale punt voor de Herrnhutters zou worden. Hierdoor was een rustig buitenleven voor de familie Schellinger niet weggelegd.

Ter opening van de nieuwe vestiging zou al in het voorjaar van 1746 een synode van de Broederschap worden gehouden in het Slot. Von Zinzendorf had zijn secretaris al vooruit gezonden naar Zeist om een en ander te regelen. Bovendien zou het huwelijk van zijn dochter, Benigna von Zinzendorf met Johannes de Watteville in Zeist gesloten worden; vele bruiloftsgasten vertoefden daarom op het Slot.

Toen de familie Schellinger in Zeist arriveerde was het daar al een drukte van belang. Maar ook na het vertrek van deze gasten bleef het een gaan en komen van allerlei lieden. Tussen de Graaf en Schellinger rezen al spoedig geschillen over zaken van financiële en organisatorische aard. Het kwam tot een regeling; het belangrijkste hiervan was wel de "verdeling" van de ruimten in het Slot. De Graaf zou de beschikking krijgen over het middenstuk van het gebouw, de rechtervleugel zou worden ingericht als kerkzaal, de familie Schellinger zou zich vestigen in de linkervleugel. Wanneer we de prent uit ± 1750 bekijken, moet het wel een riante woning geweest zijn! In 1747 kwamen ook de Broeders uit IJsselstein op het Slot wonen.

Ondertussen hadden enkele amsterdamse kooplieden zich gevestigd in Zeist. Zij bouwden huizen op de gronden terzijde van de "middellaan". Jacob Schellinger en Matthijs Beuning vestigden zich op wat nu het Broederplein is, Cornelis van Laer vestigde zich aan de overzijde van de laan, het tegenwoordige Zusterplein.

Om de andere niet-financieel draagkrachtige Broeders en Zusters een onderkomen te verschaffen werden op de pleinen ook voor hen huizen gebouwd. Hiervoor was een speciale regeling getroffen, het gemeentecrediet. Het benodigde geld zou door de rijke Broeders bijeen gebracht worden, er zou rente en aflossing worden betaald. Door allerlei omstandigheden rezen er na de bouw van de huizen grote moeilijkheden, die pas in 1760 definitief waren opgelost. Sindsdien behoren de toen gebouwde huizen, de koorhuizen en nog enkele gebouwen aan de Herrnhuttergemeente. Ook de grond, waarop gebouwd was, had Schellinger afgestaan. Al in 1759 had hij in een acte verklaard in eeuwigdurende erfpacht af te staan aan de "oude Evangelische Kerk, Unitas Fratrum" 4 percelen land, gelegen voor het Huis van Zeist. Dit waren dus het Broederplein en het daarachter gelegen terrein, het Zusterplein en het kerkhof. Dit laatste moet altijd intact worden gehouden.

In deze tijd komt in de Broedergemeente de wens op om zelf eigenares te worden van de Heerlijkheid. In 1767 wordt daarom in onderling overleg de Heerlijkheid Zeist verkocht aan Maria Agnes von Zinzendorf. Zij zou, als vertegenwoordigster van de Herrnhutter Gemeente Vrijvrouwe van Zeist worden. Cornelis Schellinger behield de Heerlijkheid Driebergen. De scheiding tussen de Heerlijkheden werd op 18 mei 1768 door de Staten van Utrecht goedgekeurd en de grenzen tussen de grondgebieden werden vastgelegd. De Schellingers verhuisden van het Slot naar een woning op het Broederplein, een prachtig huis dat indertijd was gebouwd door Matthijs Beuning.

De nieuwe Vrijvrouwe heeft eigenlijk nooit op het Slot gewoond. Zij bracht slechts enkele malen een bezoek aan Zeist. Het beheer van de Heerlijkheid liet zij over aan een rentmeester, die haar "regeringsplichten" moest waarnemen. Via een notariële acte had hij volledige volmacht in haar naam te regeren, schepenen te kiezen en ambtenaren te benoemen. Deze gang van zaken zal Schellinger, die dit van nabij meemaakte, zeker verdriet hebben gedaan. De aanpak van het beheer, ook ten aanzien van het Slot dat gedeeltelijk werd ver-

huurd, was wel heel anders dan de wijze waarop hij altijd zijn taak had menen te moeten vervullen.

De laatste levensjaren van Cornelis Schellinger waren door het overlijden van zijn vrouw en zijn zoon erg moeilijk. Hij zelf werd ernstig ziek en overleed na een smartelijk lijden in 1778.

De Vrijvrouwe Maria Agnes was in 1767 getrouwd met Moritz Wilhelm, Burggraaf von und zu Dohna. Zij stierf in 1784. Haar erfgenaam verkocht de Heerlijkheid Zeist nog in hetzelfde jaar aan Johannes Renatus van Laer. Deze vestigt zich niet op het Slot, maar blijft tot zijn dood in 1792 wonen in zijn huis op het Zusterplein. Zijn jongste zoon, Johannes van Laer, wordt dan Vrijheer en in 1795 Ambachtsheer van Zeist. In dat jaar - tijdens de franse overheersing - werden in Utrecht alle "Ridderschappen" afgeschaft. De titel van de eigenaar van het Slot is dan "Ambachtsheer". Hij sterft in 1816 en wordt in de Ambachtsheerlijkheid opgevolgd door zijn beide broers Cornelus Renatus en Jacob van Laer. Zij dragen in 1818 de Ambachtsheerlijkheid Zeyst over aan Coenraad Willem Wijborch. Dan volgt er een merkwaardige periode in de geschiedenis van de Heerlijkheid.

Enkele jaren later, al in 1822, verkoopt Wijborch de Ambachtsheerlijkheid aan de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Berbice, Britsch Guyana. Guyana, aan de noordkust van Zuid-Amerika, bestaat deels uit een zandig heuvelland en een brede kustvlakte die doorsneden is door rivieren en kreken. In de 17e eeuw vestigden zich hier engelse, franse en nederlandse kolonisten die plantages aanlegden. Het oostelijk deel van Guyana werd door de Fransen bezet. Het westelijk deel behoorde aan de Nederlanders, die in 1667 het middenstuk op de Engelsen veroverden, n.l. Suriname. In 1803, de napoleontische tijd, werd het hele gebied veroverd door de Engelsen. In 1814 kwam Suriname weer terug bij Nederland, maar Berbice, dat in westelijk Guyana ligt, bleef Engels. Na de oorlogsjaren ging het de plantages in Berbice goed; met hulp van negerslaven werd koffie, suiker en katoen verbouwd.

Ook de Evangelisch-Lutherse Gemeente in Berbice maakte een tijd van grote bloei door. Het kapitaal van de gemeente, dat door een amsterdams financieringsbureau werd beheerd, groeide steeds 11). In mei 1822 werd voor de Evangelisch-Lutherse gemeente te Berbice van mr C.W. Wijborch aangekocht de Heerlijkheid Zeyst "met al de Regten en Geregtigheden, prerogativen en preëmunttiën, mitsgaders het Regt de Jagt en Visscherij en de Gebouwen, Bosschen, Lanen en verdere ap- en dependentiën, daarbij behorende". De firma zou de administratie voeren, en de contante gelden dan telkens overdragen aan het consistorie te Berbice, dus aan de Evangelische Gemeente daar. Het is niet bekend hoeveel de Heerlijkheid jaarlijks aan de Gemeente heeft opgebracht, noch waarom men in 1830 al weer tot verkoop is overgegaan; de opbrengst van het goed was f 58.200,-- Voor die som kocht Jhr Jan Elias Huydecoper van Maarsseveen de Ambachtsheerlijkheid Zeyst 12).

De nieuwe Slotheer stamde uit een rijk amsterdams patriciërsgeslacht. Zijn vader was door Koning Willem I in de adelstand verheven. Jhr Jan Elias Huydecoper trouwde in 1820 met Maria Isabella Anna Josine Charlotte, baronesse Taets van Amerongen. Het echtpaar woonde al enige tijd in Zeist op de Ridderhofstede Kersbergen, toen Huydecoper deze in 1829 verkocht en het Slot Zeyst aankocht in 1830. Als eigenaar van het Slot mocht hij zich Heer van Zeist (Huydecoper van Zeist) noemen. Bovendien mocht hij, daar hij van adel was, als Ridder deel uitmaken van de Staten van Utrecht, een recht dat bij de grondwetsherziening van 1848 verviel.

Het Slot, dat in de laatste jaren erg verwaarloosd was, werd door de nieuwe eigenaar grondig gerestaureerd en wat de meubilering betreft aangepast aan de smaak van de tijd (Biedermeyer). Er was in dit huis genoeg ruimte voor de familie Huydecoper met hun negen kinderen! Wat de tuin betreft, er zal van de oorspronkelijke aanleg uit de tijd van Willem Adriaan wel weinig meer over zijn. Tuinarchitect Zocher krijgt daarom opdracht een z.g. engelse tuin aan te leggen. Niet meer

de strakke lijnen van gesnoeide hagen en kunstmatige waterpartijen, maar kronkelende lanen, vijvers en bosjes, een aanleg die meer thuis hoorde in het midden van de 19e eeuw.

In 1864 sterft Jhr Jan Elias Huydecoper; zijn vrouw was al enkele jaren eerder overleden, in 1859. De erfgenamen verkopen het Slot Zeyst in 1867 aan Henriëtte Maria Jacoba Voombergh, daartoe in staat gesteld door haar vader Albert Voombergh, eigenaar van Hoog Beek en Royen en bankier te Amsterdam. Henriëtte Voombergh trouwde in 1854 met mr Charles Bernard Labouchère. Na de aankoop van het Slot vestigen zij zich in Zeist. Evenals de Huydecopers had de familie Labouchère een groot gezin.

De woonruimte in het Slot werd vergroot en doorgetrokken naar de oostvleugel. De meubilering werd weer aangepast naar de eigentijdse smaak. Gemoderniseerd dus; in een van de beschrijvingen wordt als bijzonderheid vermeld dat er zelfs badkamers werden aangelegd! 13).

Mevrouw Labouchère overlijdt in 1908. Dan erft haar zoon mr René Labouchère het Slot. In de linkervleugel van het Slot woont dan tot 1920 Jhr Schuurbeque Boeye, de schoonzoon van mevrouw Labouchère, gehuwd met Agnes Henriëtte Labouchère 14).

René Labouchère verkocht het Slot Zeist in 1924 aan de N.V. Bouw- en Exploitatiemaatschappij "Heemstede" te Utrecht. De Gemeente Zeist, die vreest dat het Slot zal worden afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouwwoningen, besluit tot aankoop van het Slot Zeist met de daaraan verbonden Hoge en Vrije Heerlijkheid van Zeist. In de jaren na deze aankoop werd gezocht naar een passende bestemming voor het Slot. Het gebouw werd tot 1953 voor verschillende doeleinden gebruikt. In de vorige aflevering van dit Bulletin beschreef de heer M.M.A. Roeder uitvoerig wat er in die jaren met het Slot gebeurde 15).

Op 3 januari 1953 besloot de gemeenteraad van Zeist het Slot te restaureren en te maken tot een cultureel centrum waar congressen en tentoonstellingen gehouden

kunnen worden. Er was toen nog een lange weg te gaan voor de plannen, ontworpen door ir J.B. Baron van Asbeck in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gereed waren en met de restauratie kon worden begonnen 16).

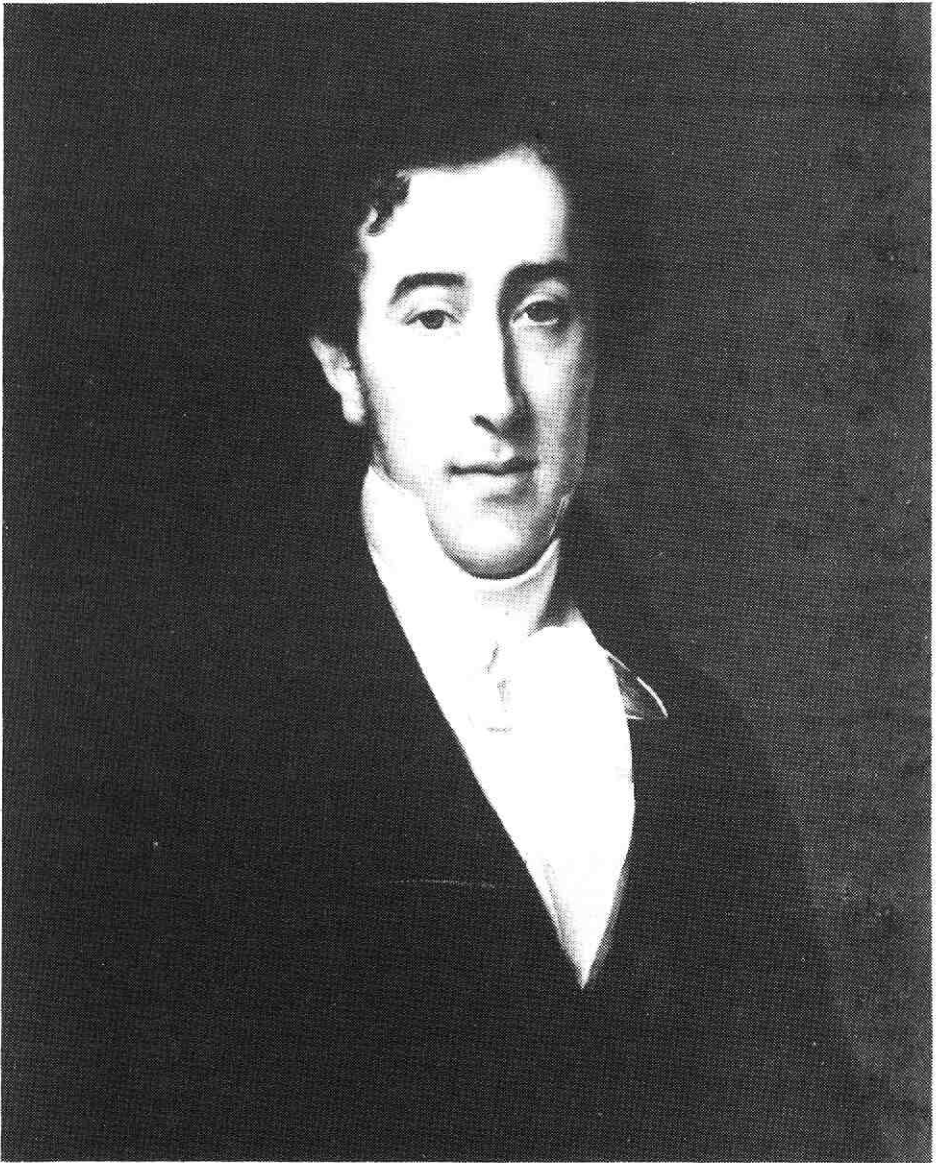
Op 8 oktober 1969 werd het gerestaureerde Slot Zeist officieel in gebruik gesteld door Prins Claus. Door de restauratie onder de bezielende leiding van ir van Asbeck en met medewerking van ing. A. Visser is "Het Slot" een van de mooiste en meest stijlvolle kastelen van ons land geworden.

D.A. Bertoen-Brouwer

Noten

1. Collectie Rijks Archief, Utrecht.
2. In deel II van De Oude Kerk te Zeist van H.J. van Eekeren en ds P. Kuijper (Zeist 1975) op pag. 167 en volgende, mededelingen over de eigenaren van het middeleeuwse Slot Zeyst. In deel IV van hetzelfde werk een lijst van "De Eigenaren van het Huis Zeyst en de Heren en Vrouwen van de Heerlijkheid Zeyst". Van deze beide bronnen heb ik dankbaar gebruik gemaakt.
3. Prof. dr J.Ph. de Monté verLoren, Een en ander over de rechtsgeschiedenis van Zeist. In: Bulletin van de Poll-Stichting, 1974, nr 2, pag. 23 en volgende.
4. Prof. dr W. van Iterson, Heerlijke rechten in het algemeen en de heerlijkheid Zeist in het bijzonder. Lezing voor de Van de Poll-Stichting, 7-3-1958, pag. 19 en volgende.
5. De Monté verLoren (als boven) pag. 24.
6. A.W. van de Bunt, Ongewenst Koninklijk Bezoek aan Zeist. Lezing voor de Van de Poll-Stichting 4-3-1963, pag. 6. Zie ook: Zeist en het Rampjaar. Bulletin Van de Poll-Stichting 1972 nr 2, pag. 20.
7. T.a.v. rechtskundige gevolgen van deze verkoop: zie de onder 3 en 4 genoemde artikelen van Prof. de Monté verLoren en Prof. Iterson. Ook "De Geschiedenis van de Zeister Dorpsstraat", lezing van Professor de Monté verLoren op 20 mei 1953, pag. 9.

8. A.W. van de Bunt, Willem Adriaan van Nassau, de stichter van het Slot Zeist. Zeist 1955. Zie ook het artikel van Drs M.M.A. Roeder in het Bulletin van de Van de Poll-Stichting, maart 1986, pag. 3 e.v. Hierin wordt uitvoerig over Willem Adriaan bericht.
 9. Over bouw en inrichting van het Slot Zeist, zie bovengenoemd artikel van Drs Roeder.
 10. De gegevens over de Herrnhutters in Zeist zijn voornamelijk ontleend aan de volgende publikaties: A.W. van de Bunt, Cornelis Schellinger, de burger-vrijheer; lezing voor de Van de Poll-Stichting 26-4-1956; Dr J. Meerdink, De Nederlandse inslag in de Evangelische Broedergemeente te Zeist gedurende de 18e eeuw. Zeist 1977; Dr J.M. van der Linde, Herrnhutters in Nederland. Zeist 1968; en andere in de bibliotheek van de Van de Poll-Stichting aanwezige werken over dit onderwerp.
 11. B. de Gaay Fortman, De Geschiedenis der Lutherse Gemeente in Berbice. Overdruk uit de "West-Indische Gids", z.j., pag. 81. Uitgave Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
 12. V.A.M. van der Burg, Zeist en het geslacht Huydecoper enz. Bulletin van de Van de Poll-Stichting 1985, nr 2, pag. 22 e.v.; Aleid W. van de Bunt, Het Slot van Zeist, heden en historie, pag. 30.
 13. Aleid W. van de Bunt, Het Slot van Zeist, als boven, pag. 31.
 14. Dr J. Meerdink, Johannes de Bosch, 1713-1784, pag. 7.
 15. Drs M.M.A. Roeder, pag. 3 en volgende van het onder 8 en 9 genoemde artikel "Aspecten van het Slot Zeist".
 16. Aleid W. van de Bunt, Het Slot van Zeist, heden en historie, pag. 33 en volgende.
- N.B. De in de literatuurlijst vermelde werken zijn alle opgenomen in de bibliotheek van de Van de Poll-Stichting.

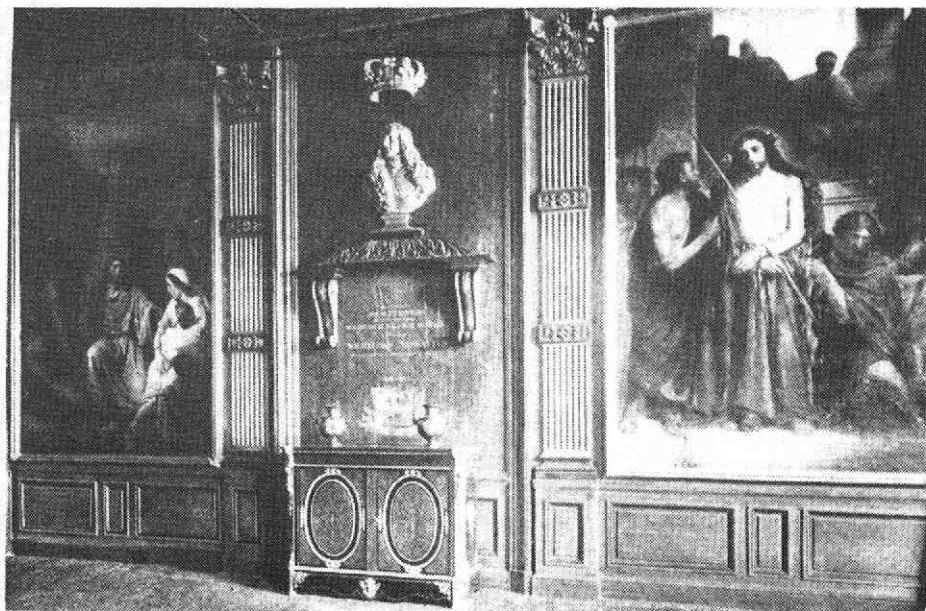
jhr Jan Elias Huydecoper (1798-1875)
Foto Inconografisch bureau

Maria Isabella Anna Josine Charlotte, baronesse Taets van Amerongen, echtgenote van jhr J.E. Huydecoper (1802-1859) Foto Inconografisch Bureau

Interieur z.o. vleugel ± 1910, prentbriefkaart Van de
Poll-stichting

Wanddetail in de eetzaal ± 1920, mr A. Loosjes, Utrecht
in Beeld

Inleiding

Wie van Zeist naar Bunnik rijdt, komt langs een grote boerderij, "De Brakel" genaamd, gelegen aan de Sportlaan no 5. Van der Wijck 1) heeft in zijn werk "De Nederlandse Buitenplaats" erop gewezen hoe "De Brakel" tussen Zeist en Bunnik zich van boerderij tot kasteelachtig herenhuis ontwikkelde in de 17de eeuw, zoals de kaart van J. van Diepenem uit 1645 (illustratie) duidelijk laat zien. Over de geschiedenis van dit oorspronkelijk bisschoppelijk hofgoed, dat onbekenden schonken aan de moderne devotie van Windesheim en na 1580 aan de Staten van Overijssel toeviel, die het verkochten aan het riddermatige geslacht Van Haersolte, bestaat tot op heden geen overzichtsartikel. In het Utrechts Kastelenboek vindt "De Brakel" geen vermelding 2). Ik meen ten onrechte.

Klootwijk 3) wijst erop dat een restant van de "Roemster weteringe" terug te vinden is in het weiland tegenover de hofstede "De Brakel" en spreekt het vermoeden uit dat de brede sloot ten noorden en de omgrachting van de hofstede deel van de "Roemster weteringe", een voormalige Rijn-arm te Zeist, uitmaken. De "Roemster weteringe" had zijn eindpunt in de Kromme Rijn en begon als "Cattenbroeker of Hoghe wetering" ten zuiden van de Kouwenhovense laan.

Blijdenstein 4) maakt melding van het oudste restant ter plaatse: een 18de eeuws bakhuisje. De huidige boerderij is van veel later datum. Dekker 5) in zijn recente standaardwerk over het Kromme Rijn-gebied in de middeleeuwen besteedt ook aandacht aan het land van de hofstede "De Brakel" van het klooster te Windesheim bij Zwolle.

De hofstede "De Brakel" lag in het dagelijkse gerecht Cattenbroek, in de 17de eeuw toebehorend aan de familie De Pesters, en wordt aldaar gesitueerd: "strecken uyt de Hackweteringe (....) tot aen de Kockershoeff toe 6). De Cockaertshoeve was een mini-gerecht met dezelfde

schout en schepenen als Cattenbroek.

Het onderstaand artikel wil de bestaande, verspreide, schaarse aantekeningen over "De Brakel" tot een geheel groeperen.

Van bisschoppelijk hofgoed tot kasteel/boerderij onder het gerecht Cattenbroek Kerspel Zeist

De hypothese lijkt aannemelijk dat het oorspronkelijk bisschoppelijk hofgoed geschonken is door onbekenden aan het klooster te Windesheim 7), dat binnen de moderne devotie een grote invloed heeft gehad. Het klooster lag in de buurt van de stad Zwolle in het Oversticht. Het klooster zal vermoedelijk van meet af aan pachters op het goed "De Brakel" hebben laten werken.

De eerste maal komt het goed voor als belending in een latijnse akte van 8 oktober 1406 8), waar gesproken wordt over "lande dat den Goodshuse van Winsem ghelegghen bi Swolle toebehoert". In een akte van 8 oktober 1459 9) wordt de belending omschreven als "dat convent van Wynssen". Uit de manualen van het morgengeld van ca 1460 en 1470 10) blijkt, dat "die heren van Wynsen" 24 morgen land (= de grootte van een boerderij) bezitten.

Eerst in 1535 11) komen we in de bronnen de namen van de pachters Dirck Claess. en Hermen Jacobsz. tegen, die aan het Hof van Utrecht om vermindering vragen van de aanslag in het huisgeld betreffende het goed "De Brakel" te Zeist, hetwelk zij van het klooster Windesheim bij Zwolle in pacht hebben. Het goed "De Brakel" wordt omschreven als "ontrent vijfflich margen lants met huys ende hoffstede daerop staende, toebehorende 't cloester tot Windesheim gelegen Overijsssele bij Zwol".

In de stukken komt de naam "De Brakel" pas voor in 1570 12): "etselvige guet Brakel". Daarnaast blijkt dat ca 1540 13) ook het manuaal van het Oudschildgeld spreekt over de 24 morgen van "Die Regulieren bij Zwoll".

Ook nadat de kloostergoederen onteigend waren, na 1580 dus, en in handen van de wereldlijke overheid, de Staten van Overijssel, wordt op 25 april 1611 bij een

belending het goed "De Brakel" nog omschreven als: "de heeren van Windeshem" 14).

Op 18 september 1616 wordt Johan van Haersolte, burgemeester van Zwolle, eigenaar van "het goed De Brakel te Zeist" door koop van de rentmeester aangesteld door de Staten van Overijssel over de kloostergoederen van Windesheim 15). Hoe in het begin van de 17de eeuw de kasteel/boerderij "De Brakel" onder Zeist eruit ziet, blijkt uit een akte van 4 december 1630 16), waarbij het goed door J. van Haersolte aan Vrouwe Anna van Essesteyn, weduwe van Jhr Wilhelm van Gent Heer tot Gent, verkocht wordt:

"het goed genaamd Braeckell, met getimmer van huys, bergen ende schuyr, backhuys, wagenhuys, stakettingen, boomgaarden (...) gelegen in Cattenbroek (...)"

Elders 17) wordt de eigenares omschreven als: "Anna van Abcoude van Meerten, Vrouwe van Essenstein, weduwe van wijlen Jhr Willem van Gent, in zijn leven Heer tot Gent".

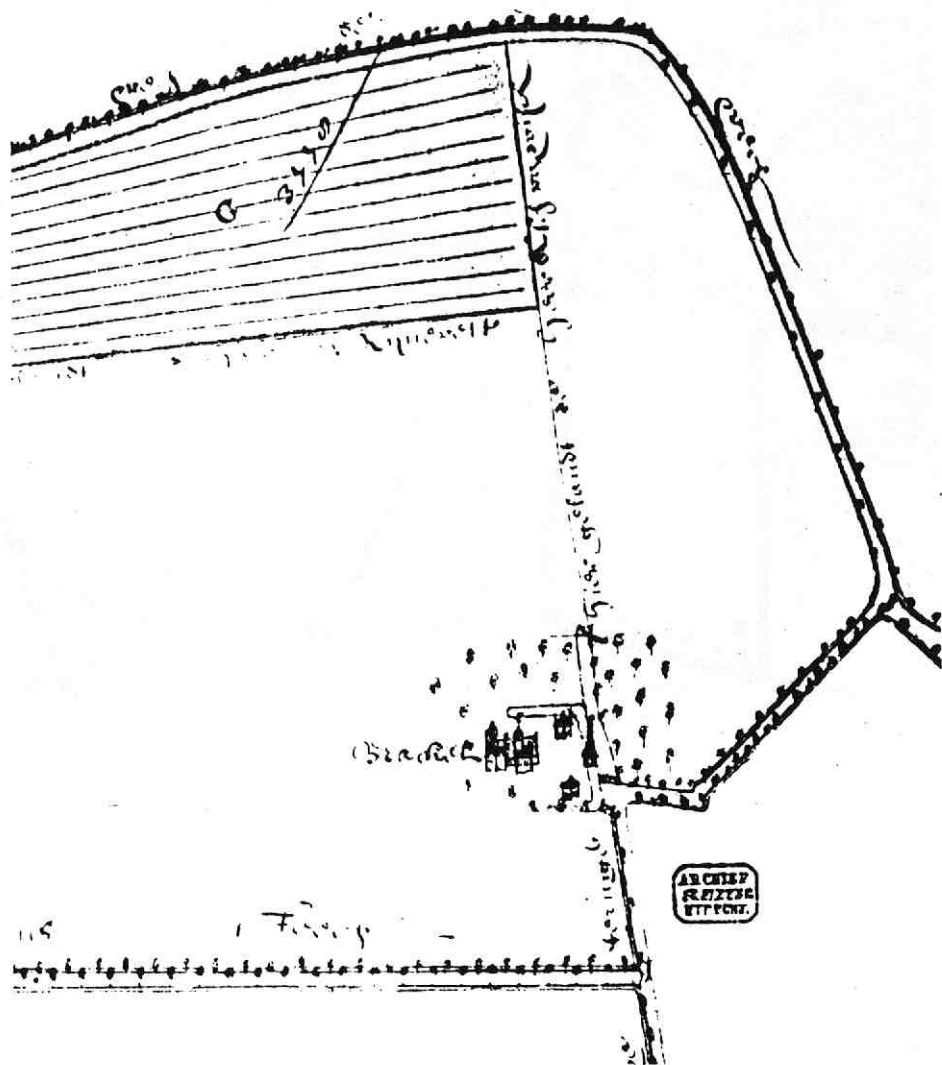
Wie de kaart van Jan van Diepenem bekijkt, die bij dit artikel is afgebeeld, moet tot de conclusie komen dat in 1645 de kasteel/boerderij "De Brakel" een behuizing geworden is voor riddermatigen, waarvan nu nog slechts rest een gedeelte van de omgrachting in het landschap tussen Zeist en Bunnik. Een andere afbeelding van "De Brakel" dan die op de kaart uit 1645 is mij niet bekend. De kaart van B. de Roy uit 1677 (illustratie biedt niet zoveel inzicht in het kasteelachtig herenhuis "De Brakel". Wanneer het verval is ingetreden, is een vraag die bij de huidige stand van het onderzoek niet beantwoord kan worden. Het 18de eeuwse bakhuis, dat er nog staat, behoorde wellicht bij de opvolger van de kasteel/boerderij "De Brakel" uit de 17de eeuw.

V.A.M. van der Burg

Noten

1. Jhr H.W.M. van der Wijck, De Nederlandse Buitenplaats, Aspecten van ontwikkeling en herstel, Alphen aan den Rijn 1983, 2e druk aangevuld met register, blz. 23 en blz. 547 (noot 56)
2. J.D.M. Bardet, Kastelenboek Provincie Utrecht, 5e druk, Bussum 1975
3. D.R. Klootwijk, Voormalige Rijnarmen te Zeist (2), Bulletin van de Van de Poll-Stichting (6) 1976, blz. 56 en laatstelijk van dezelfde, nogmaals: Veldnamen in Bunnik, Tussen Rijn en Lek (19), 1985, nr 4, blz. 20 en 21. In Bunnik lag ongeveer een even groot stuk van het goed "De Brakel", zodat in de bronnen sprake is van 50 morgen.
4. Ronald Blijdenstein, Zeist, Groei en Bouw, deel 3, Zeist 1984, blz. 142-143
5. C. Dekker, Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen, Een institutioneel-geografische studie, Stichtse Historische Reeks no 9, 1983, blz. 85, 459-460
6. R.A. Utrecht, Familie-archief De Pesters, nr 221 (akte van 30 januari 1662). In de 18de eeuw kwam de boerderij "De Brakel" in handen van het geslacht De Pesters
7. J.G.R. Acquoy, Het klooster te Windesheim en zijn invloed, Utrecht 1875-1880, 3 delen
8. Ph.J.C.G. van Hinsbergen, Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist, deel 1, Assen 1962, blz. 139 (verder te citeren als Bronnen)
9. Bronnen, blz. 257
10. Bronnen, blz. 287 en 260-261
11. Ph.J.C.G. van Hinsbergen, Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist, deel 2, Assen 1967, blz. 26 (verder te citeren als Bronnen II)
12. Bronnen II, blz. 138
13. Bronnen II, blz. 332. De vermeldingen van 1580 en 1600 luiden niet anders, blz. 166 en 265
14. J.Ph. de Monté verLoren, Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist, deel 3, eerste gedeelte, Assen 1980,

- blz. 64 (verder te citeren als Bronnen III)
 15. Bronnen III, blz. 95-96
 16. Bronnen III, blz. 146
 17. Bronnen III, blz. 131

Detail kaart van J. van Diepenen, 1645, Top. Atlas
 R.A. Utrecht, inv. nr 425-18

Boerderij "De Brakel", Sportlaan 5, Zeist; foto Hanneke Kortlandt (Voorkant)

Boerderij "De Brakel", Sportlaan 5, Zeist; foto
Hanneke Kortlandt (Achterkant)

18e eeuw bakhuis bij boerderij "De Brakel", Sport-
laan 5, Zeist; foto Hanneke Kortlandt

Een bezoek aan Beek en Royen in 1788

Mr Jan Carel van der Muelen, Heer van Maarssenbroek, was een utrechtse regent, die in Driebergen op de buitenplaats "Dennenburg" woonde. Hij is in Utrecht geboren in 1740, daar lid van de vroedschap geworden, huwde er in 1782 de nijmeegse Hillegonda Susanna de Maleprade en overleed op zijn huis "Dennenburg" in 1811 1).

Van der Muelen was een consciëntieus man en heeft van 1786-1788 een dagboek bijgehouden 2), waarin hij niet alleen de bij het beheer van zijn landgoed belangrijke zaken optekende, maar ook aandacht schonk aan wat kleinere gebeurtenissen in het dagelijkse leven.

In Zeist op Huize "Beek en Royen" woonde een utrechtse collega van hem, de bejaarde oud-burgemeester en lid van de vroedschap van Utrecht Hendrik Verbeek (1708-1788). Verbeek heeft al meermalen onze aandacht gehad 3). Op zijn oude dag had hij het op het utrechtse plateland niet zo gemakkelijk, vooral in de periode toen het legertje van de naar Amersfoort uitgeweken Staten Utrecht belaagde en te Zeist zijn hoofdkwartier had. Bovendien was de ouderwetse stijve regent bij de zeister bevolking allerminst populair. In 1787 had hij last van dat statenlegertje en kwamen de pruisische troepen langs ter restauratie van het stadhouderlijk gezag en in 1788 was nog lang niet alles pluis en bleek ook de zeister bevolking ten opzichte van zijn buitenplaats vernielzuchtig 4). Toen al deze ellende hem overkwam was Verbeek al 80 jaar, hij zou in hetzelfde jaar (1788) overlijden. Zijn vrouw was al lang te voren op 39-jarige leeftijd gestorven. "Beek en Royen" werd geerfd door zijn oudste dochter Anna Catherina (1732-1792), gehuwd met de utrechtse regent Jacob Evert van Muyden (geb. 1732).

Het bovenstaande moge tot achtergrond dienen bij het dagverhaal van Van der Muelen, die op 3 augustus 1788 naar Zeist reed. We geven het hier letterlijk weer:

"Visite bij den Heer Verbeek te Zeijst.

Wij zijn heden bij den Oud Burgem. Verbeek geweest

om eene visite te doen, daar wij in 't voorleden jaar eene van hem met deszelfs jongste kleindogter Jonkvr van Muyden gehad hadden, en wel wederom geweest waren dog hem niet op deszelfs plaats gevonden hadden. Aldaar hebben wij gevonden Mevrouw van Muyden met deszelfs oudste dogter en jongsten zoon, zijnde de oude Heer van Muyden, bij continuatie sterk met de oogen zukkellende, niet te voorschijn gekomen. Wij hebben op de plaats gewandeld en gezien dat op dezelve veele molesten en onaangenaamheden hem aldaar aangedaan waren.

Toen de militie te Zeijst was, is de bosschen zekerlijk veel nadeel gedaan: dog nu, zoals gezegd word, word nog veel kwaad door volk van Zeijst gedaan. Eene houtse piramide met een bol daarop is daardoor geheel geruïneerd. In een houten huisje bij een kom is ingebrooken geworden en de houtse vloer en vensters etc. daaruit gehaald. Hij zegt dat het volk boos is wegens dat bij zijn tuin in plaats van een schutting een steene muur heeft doen maken, waardoor eenige huizen in 't dorp de lozing van hun vuile water na deszelfs tuin missen. Hoe 't zij er is veel oneenigheid en misnoegen tegen den H.^r Verbeek en zommige willen zulks uit zijn voorgaand gedrag afleiden. Hij heeft een gedrukt appointment op een reg.^t (request?) aan H.^{rn} Gedeputeerden gepresenteerd tegen 't doen van schaden laten aanplakken."

Ook toen dus al vernielzucht in de omgeving van de tweede Dorpsstraat.

J. Meerdink

Noten

1. Nederlands Patriciaat, 41e jg., 1955, blz. 268
2. Dagregister aangehouden door J.C. van der Muelen 1786-1788 (3 delen); Rijksarchief Utrecht, Archief Familie van der Muelen (inv. 109) No 158
3. Zie: Een "boer" uit Zeist als briefschrijver in de Patriottentijd. Bulletin Van de Poll-Stichting 1979 blz. 25; en: Beek en Royen, Bulletin Van de Poll-Stichting 1980 blz. 73; 1981 blz. 3
4. Bulletin Van de Poll-Stichting 1980, blz. 90.

Merkwaardige Zaken, mij bekend

In de kelder van het gebouw "Kosmos" aan de Driebergseweg werden, naast voorwerpen, die Openbare Werken daar opgeslagen heeft, ook diverse eigendommen (grotere stukken) van de Van de Poll-Stichting bewaard. Nu er in het souterrain van het Slot enige ruimte beschikbaar kwam, die zelfs als archiefruimte kan worden aangemerkt, konden onze eigen voorwerpen van "Kosmos" naar het Slot worden overgebracht. Daarmede hielden een aantal medewerkers, leden van de Raad van Beheer en het Dagelijks Bestuur zich bezig toen ondergetekende een merkwaardig vierkant stuk hardsteen ontdekte, dat bij nader toezien een grafsteen bleek te zijn door de Dienst Openbare Werken daar opgeborgen.

Er stond de volgende tekst op:

C.C. LXX
Joh. Jacob
Hartman
geboren in
Campen
den 10 May 1721
Ontslapen
den 26. Maart
1779

Het is duidelijk dat het hierbij gaat om een grafsteen van de Broedergemeente-begraafplaats. Hoe kwam een grafsteen van de Godsakker der Broedergemeente terecht in de kelder van "Kosmos"?

Bij de Broedergemeente berustende gegevens wijzen uit dat Hartman te Zeist op 31 Maart 1779 werd begraven, hij was een lid der gemeente en trouwde in 1762 met Anna Barbara Lugt. De naam Lugt komt meer in de zeister Broedergemeente voor. Jacob van Laer (1769-1824), van 1816-1818 met zijn broer Cornelis Renatus, Heer van Zeist, was in tweede huwelijk met A.C. Lugt (1774-1799) getrouwd.

Er ligt slechts één graf tussen dat van Hartman en het graf van Cornelis Schellinger.

Wat is er nu met Hartman's grafsteen gebeurd? Daar weten we ook niet alles van, maar op 26 juli 1958 vond de gemeente-timmerman, H. Smit, achter de onbewoonbaar verklaarde woning aan de Voorheuvel tegenover de IJzerwinkel Van de Kamp, haar als afsluiting van een put voor faecale stoffen.

En zo kwam de steen dus onder de hoede van de gemeentelijke Dienst der Openbare Werken. Blijft de vraag hoe de steen van de eerwaardige Godsakker der Broedergemeente naar de Voorheuvel tot het vervullen van een minder eerwaardige taak kwam. Dat zal altijd wel een raadsel blijven. Onwillekeurig denken we aan diefstal; maar wie steelt nu een grafsteen om er thuis een beerput mee te dekken? Het moet in ieder geval wel lang geleden zijn.

Wat is immers het geval? Op het graf van Hartman lag al een steen. De ontvreemde, oudere steen is vervangen. Hartman's nieuwe steen draagt het opschrift in een medaillon en dat is een stijl die in het late Empire en het z.g. Biedermeyer past. Er bevinden zich op de begraafplaats diverse dergelijke stenen, meest uit de eerste helft en het midden der 19de eeuw. We moeten aannemen dat na het verdwijnen van de oorspronkelijke steen al vrij snel een nieuwe steen is aangebracht en dat zal dan al meer dan een eeuw geleden zijn. Intussen is de aan de Voorheuvel gevonden steen weer naar de begraafplaats teruggebracht.

J. Meerdink

Nogmaals de Iconografische Atlas van de Van de Poll-Stichting

Naast de Topografische Atlas, een verzameling van foto's van huizen, straten, openbare gebouwen enz. in de gemeente Zeist, heeft de Van de Poll-Stichting ook een z.g. Iconografische Atlas. Daarin zijn bijeengebracht foto's van personen en van groepen van inwoners van Zeist. Er zijn heel oude, maar ook recente opnamen bij, alle alfabetisch gerangschikt in laden van het archief. Ze zijn zoveel mogelijk gedateerd.

Het is voor deze Iconografische Atlas, dat wij uw aandacht vragen. Mocht u ons foto's willen afstaan die naar uw mening in dit archief een plaats zouden verdienen en daar goed bewaard zullen worden, dan zullen wij die gaarne ontvangen.

Van groot belang is daarbij wel dat de naam (namen) van personen en groepen en het jaar van de opname vermeld worden, althans bij benadering.

Wij hopen van harte dat wij de foto's van vele (oud-)Zeistenaren in onze Iconografische Atlas een plaats mogen geven om ze voor de toekomst te bewaren.

Namens het archief van de Van de Poll-Stichting,

D.A. Bertoen-Brouwer

Rectificatie

In de juni-aflevering van het Bulletin over de eigenaren/bewoners van het Slot leze men de naam Labouchere zonder accentgrave, aangezien de familie zeer gesteld is op deze schrijfwijze.

Het inmiddels gesloopte kantoor van de V.V.V. met busstation; foto 1981

Inleiding

Dit jaar, op 24 september, was het 35 jaar geleden, dat de Van de Poll-Stichting werd opgericht. Een feit, waar toch wel even bij stilgestaan moet worden. Vandaar dat in het laatste Bulletin van dit jaar een overzicht geplaatst wordt van de werkzaamheden in de loop der jaren van deze Stichting, die van betekenis zullen zijn voor de historie van Zeist.

Het kan uiteraard geen volledig overzicht worden, maar aan de hand van jaarverslagen en persberichten is geprobeerd enkele belangrijke punten er uit te lichten.

Uit die persberichten blijkt, dat men vóór 1951 er reeds over dacht iets aan de historie van Zeist te doen. Getuige hiervan is een bericht in de Zeister Courant van 22 juli 1933, waarin het denkbeeld geopperd werd te komen tot een historisch museum voor Zeist. Hieronder volgt een citaat.

"Inderdaad verdient het pogen om te geraken tot het aanleggen van een historische verzameling aller medewerking. Zeist staat namelijk in het teken van een snelle vooruitgang. Een bevolkingsaanwas van 200% in 30 jaar vertegenwoordigt een percentage ongeveer gelijk aan den aanwas van de groote steden in ons land. Zoo de bevolkingstoename zich in de komende jaren in gelijke verhouding blijft ontwikkelen, dan zal Zeist in 1960 rond 70.000 inwoners tellen!

"Het tijdstip, dat begonnen dient te worden iets van de geschiedenis van Zeist voor het tegenwoordige- en toekomstige geslacht vast te leggen, schijnt mij toe juist te zijn gekozen. Sterker nog: het tegenwoordige geslacht zou tegenover de toekomstige generatie ongetwijfeld in gebreke zijn, als op den duur geen stappen werden gedaan om voor de bevolking en den vreemdeling de herinnering aan het verleden op zichtbare wijze levendig te houden.

"Een volk, dat zijn geschiedenis verwaarloost of

daarvoor onverschillig is, heeft geen toekomst.

"Al dateert de geschiedenis van Zeist eerst uit het jaar 800-900 en heeft het dus niet zulk een illuster verleden als bijv. Woerden, Franeker, Harlingen en zoveel andere kleinere steden, die wel over een met zorg bijeengehouden historische verzameling beschikken, toch wil het mij voorkomen dat met ijverig speuren uit de geschiedenis van Zeist veel merkwaardigs bijeen kan worden gebracht.

"Men behoeft slechts de dezer dagen bij den boekhandel Kraal verschenen "Gids van Zeist" te raadplegen om in die opvatting gesterkt te worden.

"Zoo lezen wij daar op blz. 16, dat bij besluit van den gemeenteraad van Zeist van 11 april 1876 aan de Gevangenpoort te 's-Gravenhage werden afgestaan, de radbraakmachine, Hals- en Duimschroeven, benevens de galg, schandbeugels, enz., welke voorwerpen langen tijd in het gemeentehuis waren bewaard en die den Heer Van Odijk in de jaren na 1677 hebben gediend als hulpmiddelen voor de "hooge, middelmatige en lage rechtsuitoefening over Zeist, Driebergen, De Breul, Kattenbroek, Stoetwegen en Schaerwijede". Zouden deze curiosa in een Zeister Museum of Oudheidkamer, niet beter tot hun recht komen dan in de gruwelkamer van de Gevangenpoort, die met dit soort artikelen, afkomstig ook uit andere plaatsen, is volgepropt?

"Als Zeist reeds eerder had beschikt over eenige museum-gelegenheid dan zouden daar ongetwijfeld ook zijn ondergebracht de destijds op het Galgenveld (in de omgeving van de Schaerweijdelaan) gevonden 8 meter lange ijzeren ketting en de stukken van de zware galgpalen (blz. 42 van de Gids).

"Hetzelfde zou het geval zijn geweest met de looden doos (met oorkonde, het legioen van eer en een gouden Napoleon) door Franse soldaten in 1805 in de pyramide van Austerlitz neergelaten. In 1893 is deze looden bus opgegraven en vermoedelijk bij gebrek aan een meer aangewezen instituut aan het Rijksmuseum geschonken (blz. 80 van de Gids).

"De geschiedenis der gemeente dient voor het heden en

voor het nageslacht in tastbaren vorm, zooveel mogelijk bewaard te blijven" (einde citaat).

De Stichting

28 jaar later verschijnt dan in de plaatselijke en landelijke pers het bericht, dat op 24 september 1951 door jkvr. J.M.E. van de Poll, mede ter uitvoering van de wens van wijlen haar broeder jhr mr F. van de Poll (1860-1937) een Stichting in het leven is geroepen met het doel: het bestuderen van de historie van Zeist, het aanleggen van verzamelingen van documenten, platen, kaarten, foto's en dergelijke op de geschiedenis van Zeist betrekking hebbende en het verbreiden van de kennis van de historie onzer woonplaats.

Door de stichtster werd een belangrijke collectie bescheiden ingebracht, afkomstig uit de archieven van haar familie. Bij de stichtingsakte werd een Raad van Beheer ingesteld, die uit overwegingen van piëteit tegenover de familie Van de Poll bepaalde, dat de Stichting de naam "Van de Poll-Stichting" zou dragen.

Hier dient nog even opgemerkt te worden, dat de familie Van de Poll gedurende een lange reeks van jaren een vooraanstaande plaats in de zeister samenleving heeft ingenomen. Zij vestigde zich in 1859 in Zeist en woonde in huize "Beek en Royen" in de 2e Dorpsstraat.

Commissies

Er werden in 1951 door de Raad van Beheer drie commissies ingesteld, te weten

- a) de Archief- en Studiecommissie, welke zich voorstelde alle onderdelen van de geschiedenis van Zeist afzonderlijk tot voorwerp van haar onderzoek te maken en die in de afgelopen jaren uitstekend werk heeft verricht.
- b) een Museumcommissie, welke zich als doel stelde uit te zien naar een deugdelijke bewaarplaats van alle aan de Stichting toevertrouwde en toe te vertrouwen documenten, voorwerpen, enz.

Zij hoopte naar de uitgesproken wens van wijlen Jhr F. van de Poll, dat daarvoor eerlang een gedeelte van het Slot ter beschikking zou kunnen komen. Zou dit een wensdroom blijken te zijn?

- c) Tenslotte een Financiële Commissie, die moest zorgen voor het bijeen-brengen van de geldmiddelen.

Uit de Raad van Beheer werd een dagelijks bestuur gekozen.

Het werk van de Archief- en Studiecommissie is in deze 35 jaar grotendeels uitgegroeid tot het tegenwoordige archief. Velen hebben hun medewerking gegeven, waarvan thans enkele worden genoemd.

In 1951 had de Raad van Beheer het voorrecht de heer Ph.J.G.C. van Hinsbergen te Utrecht (overleden 1964), oud-hoofdamtenaar aan het Rijksarchief als adviseur aan de Stichting te mogen verbinden. Hij maakte onder andere een overzicht van de toenmalige bezittingen van de Stichting, dat als brochure verscheen.

Daarnaast stelde hij het eerste deel van vijf afleveringen van de "Bronnen voor de geschiedenis van Zeist" samen over de tijdsperiode van 838-1528, voltooid in 1962.

Het duurde twaalf jaar, voordat deel II (1529-1600), in twee afleveringen verscheen, waaraan de heer Van Hinsbergen ook nog heeft bijgedragen, in samenwerking met de heren mr drs J.C. Andries en A. Graafhuis, beiden werkzaam aan het Utrechtse Gemeente-archief. De laatstgenoemden verzorgden ook deel III, aflevering 1 (1601-1630). Momenteel is in bewerking de tweede aflevering van deel III (1631-1650).

Dit unieke werk voor Zeist zou echter niet tot stand gekomen zijn zonder de intensieve medewerking van wijlen prof. dr J.Ph. Monté verLoren (overleden 1974), tijdens zijn leven vice-voorzitter van de Stichting.

"Hij was onze historisch deskundige en adviseur bij uitstek. Maar hij was meer dan alleen maar adviseur", zo schrijft de voorzitter mr dr A.A.H. Stolk. "Hij controleerde en leidde persoonlijk de uitgave van de

"Bronnen van Zeist"; hij heeft de Kuipers bewerking van de uitgaven van H.J. van Eekeren over de Oude Kerk nauwkeurig nagezien, publiceerde over tal van zeister onderwerpen, onder andere de Zeister Dorpsstraat, over de rechtsgeschiedenis van Zeist, enz." "Deze vriendelijke en hulpvaardige persoonlijkheid is het historisch geweten van onze Stichting geweest".

Bovendien kwam in zijn huis aan de Krullelaan langzaam-aan een boeiend Zeister Museum tot stand; hij had er het archief onder zijn beheer van 1951-1969.

Maar laten wij in dit bestek ook niet de namen van de heren W. Grapendaal, dr K.W. Galis vergeten. Allereerst de heer Grapendaal, die secretaris van de Stichting geweest is en van 1966-1972 archivaris. Iemand met een grote historische belangstelling en een verzamelaar van de eerste orde.

Van 1970-1976 was dr Galis als conservator aan het archief verbonden. Hij had reeds veel werk verricht bij het tot-stand-komen van de "Bronnen", schreef verschillende artikelen in het Bulletin, dat vanaf 1 januari 1971 vier maal per jaar verschijnt.

Vooraf de "Molens van Zeist" hadden zijn grote belangstelling met als gevolg een publikatie over dit onderwerp van zijn hand. Bovendien nam het archiefwerk na het overlijden van de heer Grapendaal in al zijn facetten veel van zijn tijd in beslag.

Inmiddels was in 1969 het grootste deel van de bezittingen van de Stichting verhuisd van de Krullelaan naar een ruime werkkamer met een klein nevenvertrek op de eerste étage van het hoofdgebouw van het Slot, waar het archief zich thans nog bevindt. Verder is sedert 1956 een kelderruimte in het gebouw Kosmos van de Dienst Openbare Werken aan de Driebergseweg als dependance in gebruik geweest voor het opbergen van allerlei zaken. Thans zijn ook deze in de kelder van het Slot veilig opgeborgen.

In 1976 had een verandering van de werkwijze van het archief plaats. Men stelde verschillende werkgroepen in, te weten: a) archeologie, b) genealogie, c) archiefwerk, d) historisch onderzoek, e) publikaties,

f) lezingen en excursies, g) tentoonstellingen, enz.

Leden ervan waren een aantal personen uit de Raad van Beheer en "vrijwilligers" uit de contribuanten.

Maar 1976 was ook het jaar, waarin dr Galis zijn functie als conservator van het archief neerlegde, een groot verlies voor de Stichting, omdat hij met enthousiasme en grote deskundigheid de archiefwerkzaamheden verrichtte.

Ondergetekende nam toen, bijgestaan door een aantal medewerkers, een deel van de documentatie van het archief over.

25-jarig jubileum

In 1976 vond het 25-jarig bestaan van de Stichting plaats, wat gevierd werd met een tentoonstelling in het Slot (door 4.000 personen bezocht), met als thema "Hoe oud is Zeist". Het was de eerste maal, dat een groot aantal voorwerpen, die met de zeister geschiedenis samenhangen, bijeen gebracht werd. Het "Zilveren boekje" onder dezelfde titel getuigt hier nog steeds van. Bij de opening van die tentoonstelling werd door de burgemeester van Zeist (tevens voorzitter van de Stichting) mr dr A.A.H. Stolk een bijzondere rede uitgesproken, die mijns inziens het nalezen waard is in het Bulletin (6e jaargang, 1976, blz. 72).

Op 1 oktober 1976 organiseerde men de "jubileum-excursie", waarbij het kasteel Ammersoyen en Heusden werden bezocht.

Niet alle werkgroepen functioneerden zoals verwacht. Wanneer men de jaarverslagen na 1976 opslaat, dan komen de activiteiten van de archeologische werkgroep onder leiding van dr Galis en de werkgroep van de plaatselijke monumentenlijst onder leiding van drs Th.G.P.M. Ruijs nog het sterkst naar voren.

Maar het archiefwerk ging door!

Van de medewerkers van 1976 en volgende jaren moeten in het bijzonder worden genoemd: de heer K. Scharten; mr dr H. Emmer, de toenmalige secretaris; de heer W.

Donselaar en de penningmeester L. Visser, waarvan vooral de laatste ons ten alle tijde met raad en daad behulpzaam was. Hij was en is voor ons de archivaris van de Van de Poll-Stichting; op zijn enorme kennis van de historie van Zeist en op zijn hulp bij het tot-stand-komen van allerlei objecten, of dit nu publikaties, open dagen, antwoorden op vragen van bezoekers zijn, doen wij nooit tevergeefs een beroep.

In 1978 kwam mevrouw dr D.A. Bertoen-Brouwer ons assisteren en nog weer later mevrouw drs Saskia Bottinga en de heren ir B. van Wijk en drs M.A. Roeder.

Publikaties

Van bijzondere betekenis voor de documentatie was het verschijnen in maart 1982 van de "Bibliografie van Zeist", samengesteld door de toenmalige secretaris mr dr V.A.M. van der Burg, waarin een overzicht wordt gegeven van de literatuur over de geschiedenis van de gemeente Zeist. Want zoals in de inleiding van deze bibliografie wordt gezegd, is die literatuur vooral na 1971, het jaar van de verschijning van het Bulletin, toegenomen. Ook in de uitgavenreeks van de Van de Poll-Stichting, waarin de reeds genoemde "Bronnen van Zeist" en de "Molens van Zeist"; "Een historische schets van Katholiek Zeist" door drs Th.G.P.M. Ruijs; een studie over de tekenaar Johannes de Bosch en Zeist; "1811-1815 Inlijving en Bevrijding" van dr J. Meerdink; de "Straatnamen van Zeist" van L. Visser, enz. zijn verschenen, blijkt dat de werkgroep publikaties toch wel enige vruchten afgeworpen heeft.

Behalve deze eigen publikaties zijn opgenomen gedrukte artikelen en boeken alle op historisch Zeist betrekking hebbend. Een enkele maal is een stencil en een gedrukt courantenartikel vermeld.

In zijn voorwoord wijst de schrijver (Van der Burg) nog eens met nadruk op het belang van de plaatselijke geschiedschrijving en het feit, dat de geschiedenis van Zeist nog vele witte plekken vertoont. Het is daarom heel jammer, dat juist de werkgroep "historisch onder-

zoek" maar weinig van de grond gekomen is. Zou het in de toekomst misschien beter kunnen lukken? Wie neemt het voortouw?

Wat is nu de betekenis van deze bibliografie voor onze documentatie? Dat is vooral de indeling naar onderwerpen en de daarbij behorende codering. De hoeveelheid krantenknipsels, die jaarlijks op ons afkomt, is nu gemakkelijk op te vangen en vast te leggen.

Deze zelfde codering wordt toegepast in de nieuwe catalogus van onze bibliotheek, verschenen in 1984.

Ook de prentenverzameling berust op bovengenoemd systeem en het ligt in de bedoeling om bij de Historische en Topografische Atlas te zijner tijd eveneens de bibliografische codering toe te passen. Hiervan een voorbeeld. U zoekt in ons archief naar de gegevens van een bepaalde buitenplaats in Zeist en vindt deze onder het codenummer 3.7. Onder dit nummer treft u dan in de toekomst in al onze verzamelingen gegevens over deze buitenplaats aan.

Inventaris van het archief

Thans volgt nu een kort overzicht van de inventarisatie van ons archief, waarbij vermeld dient te worden, dat wij bij het tot-stand-komen van deze indeling dankbaar gebruik hebben gemaakt van de adviezen van mevrouw drs A.L. Jordens, eertijds museumconsulente bij de Stichtse Culturele Raad.

I. De Atlas van Zeist valt uiteen in:

- a. de Iconografische Atlas;
 - b. de Historische Atlas;
 - c. de Topografische Atlas;
 - d. de Albums.
- a) De Iconografische Atlas, waarin de portretten van Zeistenaren zijn opgenomen met enkele gegevens over deze personen. De bewerking vond grotendeels door mevrouw Bertoen plaats.
 - b) De Historische Atlas omvat foto's van gebeurtenissen, die in Zeist hebben plaatsgevonden.
 - c) De Topografische Atlas, waarin foto's van gebouwen,

parken, pleinen, enz. van Zeist.

- d) De Albums, die apart worden opgeborgen en nog op fiches moeten worden gezet.

II. De Bibliotheek. De nieuwe catalogus is in 1984 verschenen en omvat ongeveer 1.000 werken.

De boekencollectie is in vier categorieën verdeeld:

- a) het algemeen gedeelte (A), waarin opgenomen zijn boeken over verschillende nederlandse onderwerpen;
- b) de provincie Utrecht (U.P.), dit gedeelte omvat werken over de provincie Utrecht;
- c) de stad Utrecht (U.S.), de hierin verzamelde boeken hebben alleen betrekking op de stad Utrecht;
- d) de gemeente Zeist (Z.), Zeist en de buurtschappen Austerlitz, Bosch en Duin, Den Dolder en Huis ter Heide. Deze categorie is ingedeeld en genummerd volgens de bibliografie van Zeist.

Er zijn twee kaartsystemen: één op naam van de schrijver en één op nummer.

III. De Prentenverzameling: zij omvat grotendeels prenten en tekeningen uit de 19de en begin 20ste eeuw met afbeeldingen van zeister gebouwen en parken. Daarnaast is er een kleine collectie 17de en 18de eeuwse prenten en tekeningen eveneens met zeister onderwerpen. Ze zijn geïnventariseerd volgens de bibliografie door mevrouw Bottinga. Een kleine catalogus van dit prentenbezit zal in 1987 verschijnen.

IV. De Kaartenverzameling: het overzicht van de historisch geografische kaarten (chronologisch gerangschikt) werd in de zeventiger jaren samengesteld door de heer Emmer en van een voorlopige catalogus voorzien. Het omvatte ongeveer 145 kaartnummers.

In de laatste jaren zijn daar 170 nummers aan toegevoegd en op fiches uitgebreid beschreven door de heer Van Wijk. Een nieuw overzicht is opgesteld en ligt voor publikatie gereed.

Op deze plaats dient bovendien nog eens verwezen te worden naar het artikel "de Kartografie van Zeist" in

het Bulletin, 15e jaargang, no. 3 door de heer Emmer samengesteld ter gelegenheid van de "Open Dag" in september 1985, welke de kartografie van Zeist tot thema had. Hierin worden de kaarten van vóór 1900, die Zeist en naaste omgeving betreffen, beschreven.

V. De Persberichten

Dr K.W. Galis, toenmalig conservator, schreef in zijn jaarverslag 1972/1973: "Het knipselarchief blijft een zorgenkind".

Maar dank zij de hulp van mevrouw Galis, die eens per week de kranten met de schaar te lijf ging, kon hij in het jaarverslag van 1974/1975 vermelden: "de knipselverzameling is nu geheel "bij", dat wil zeggen alle kranten zijn verknipt, doch met het opbergen is nog slechts een begin gemaakt". Zo was het ook nog in 1976, maar met de intensieve hulp van de heer Donselaar is het toen gelukt de persberichten in ± 60 mappen te verzamelen op verschillende onderwerpen.

In 1985 werd een begin gemaakt met de voornaamste berichten uit de mappen te lichten, ze op te plakken en te coderen volgens de bibliografie, waardoor het aanwezige materiaal gemakkelijk te raadplegen is en de krantenknipsels beter tot hun recht komen.

Maar het moet op deze plaats eens gezegd worden, het is en blijft een enorm werk, dat veel tijd kost en derhalve nog niet is voltooid.

De heer Scharren, niet alleen eindredacteur van het Bulletin, is degene, die ons jarenlang de krantenknipsels uit het Utrechts Dagblad verschaft en de archiefcommissie kan hem daarvoor niet dankbaar genoeg zijn.

VI. De Prentbriefkaartencollectie telt ongeveer 3.000 stuks en is ingedeeld op verschillende onderwerpen. Zij verheugt zich in een grote belangstelling.

VII. De Films en Dia's: sinds een aantal jaren wordt ook het filmmateriaal over Oud-Zeist verzameld naast de dia's, waarvan er al verschillende waren. Het is in hoofdzaak de heer H. Wels, die dit werk op zich genomen heeft. Hij trekt er met veel animo op uit om voor

verenigingen en in bejaardenhuizen deze films te draaien.

Behalve het hierboven genoemde materiaal, is er nog veel waardevols opgeborgen in de archiefbewaarplaats.

Gedacht wordt onder andere aan archivalia die betrekking hebben op onder andere oude hofsteden als de Kockartshoeve, de Preekstoel, de Hoef en de Koeienkamp, waaraan de Koelaan haar naam wel zal te danken hebben.

Verder verschillende reglementen, onder andere van de politie over de wegen en wateren in de gemeente Zeist van 1826, waarin de toen bestaande wegen en paadjes (24 in getal) alle worden opgenoemd, hetgeen voor de reconstructie van vroegere toestanden van veel waarde kan zijn.

Ook afschriften van oude akten over de jaren 1308-1745, die betrekking hebben op Zeist en omgeving (originelen in Rijks- en gemeentearchief in Utrecht), familiepapieren, jaarverslagen van verenigingen vanaf 1850.

Tenslotte nog de voorwerpen als vaandels, penningen en munten, antieke zilveren spulletjes en een stenen urn, houten trams, klooster- en zwerfstenen, een oude handkar van de azijnfabriek "de Ster", de duif van Pleines (aardewerk), een oude bakkerskar van Slijkhuis aan de Dorpsstraat, enz. enz. Een bonte collectie, te veel om hier allemaal op te noemen.

Museum of Oudheidkamer

Het zal u duidelijk zijn, dat een museumruimte voor de thans 35-jarige Van de Poll-Stichting absoluut noodzakelijk is. Moet het nu steeds maar bij krantenartikelen blijven (vanaf 1933), waarin op die noodzakelijkheid van een museum of oudheidkamer gewezen wordt?

Schrijft de journalist Bert van Nieuwenhuizen in zijn artikel in de Nieuwe Zeister Courant van 11 september 1981 niet terecht:

"Dat de Van de Poll-Stichting haar bezit "Te Kijk" zet op haar open dagen en tentoonstellingen is heel mooi en lofwaardig. Maar eigenlijk is het broodnodig,

dat de Stichting een soort permanente expositie in kan richten, waarvan de Zeistenaren weten, dat ze er regelmatig terecht kunnen. Dat zou ook stimulerend kunnen werken om archieven en allerlei andere belangwekkende zaken aan de Van de Poll-Stichting te schenken. Het zou de bredere interesse van de Zeistenaren in wel en wee van de Stichting - waar het bestuur zo terecht naar streeft - kunnen bevorderen".

Hij schrijft verder "Zou het geen idee zijn om althans een deel van de ruimte, die nu (1981) de muziekschool nog in het Slot inneemt te claimen voor een permanente expositie- en archiefruimte voor de Van de Poll-Stichting?"

In een persbericht in het Utrechts Nieuwsblad in 1982 doet de heer Van Nieuwenhuizen ongeveer dezelfde oproep, terwijl de secretaris van de Stichting, de heer Van der Burg, in het Utrechts Nieuwsblad in 1983 dit idee ook opperde.

Kan men zich voorstellen, dat ondergetekende vreemd op keek, toen zij nog niet zo lang geleden in een persbericht las, dat men een suggestie deed om een museum van naïeve kunst in het Slot te vestigen? Op zichzelf een alleraardigst voorstel, maar verdient een Oudheidkamer van Zeist, juist in het Slot met zijn mooie ambiance, dan geen voorrang?

Tenslotte

Het zal duidelijk zijn, dat de Stichting in deze 35 jaar veel tot stand bracht. Niet alleen met het ordenen en toegankelijk maken van een groot deel van het archief, maar ook door haar publikaties, lezingen, excursies, tentoonstellingen en open dagen, Bulletin, benevens de service van het geven van zowel mondelinge als schriftelijke inlichtingen.

Om dit werk te blijven doen en het te kunnen uitbreiden heeft zij uw daadwerkelijk steun nodig; probeer in uw eigen omgeving leden te werven (minimum contributie f 15,-- per jaar), door hen voor de historie van Zeist te interesseren. Er is bovendien grote behoefte aan

serieuze jonge en oudere vrijwilligers, die zich aan ons archiefwerk willen wijden en het historisch onderzoek voortzetten. Kom eens praten op dinsdagmorgen als het archief in het Slot geopend is.

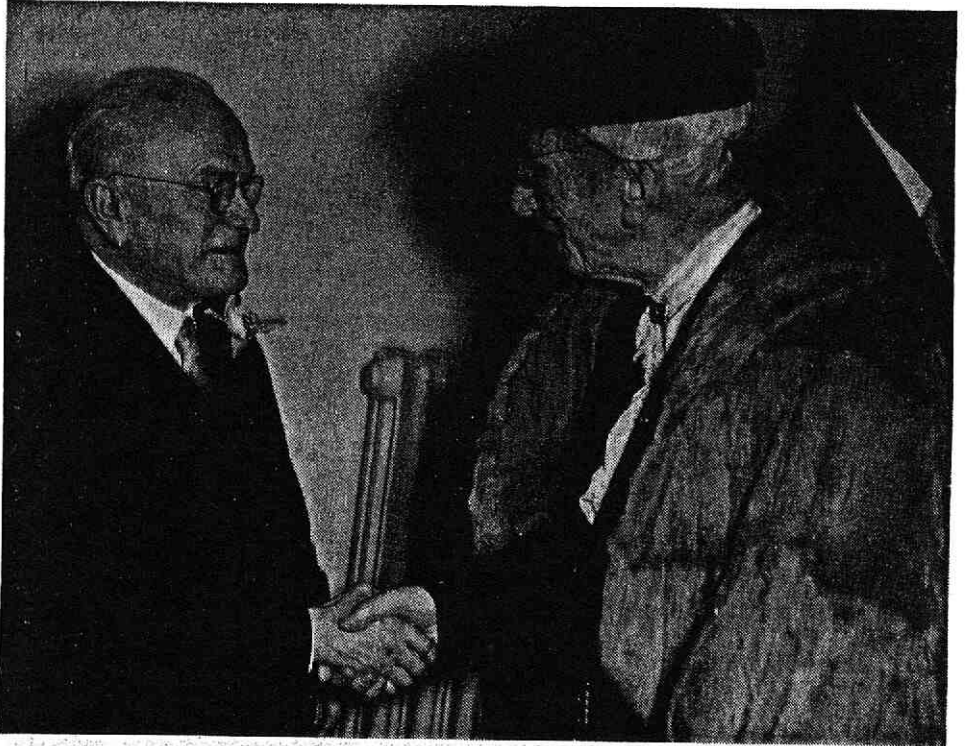
Wanneer een grotere groep van de zeister bevolking zich hiervoor inzet, dan zal het de Van de Poll-Stichting in de toekomst goed gaan, hetgeen ik haar en haar bestuur van harte toewens.

drs J.C. Mollen-Hengeveld

"Een voorspoedig 1987"

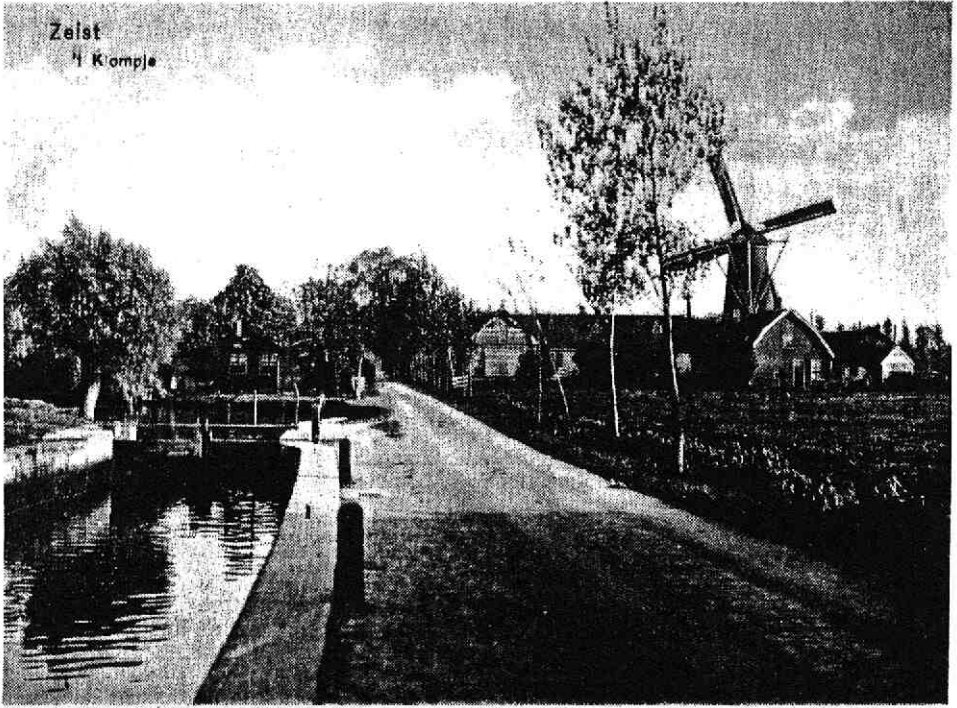
Jhr mr F. van de Poll (1860-1937)

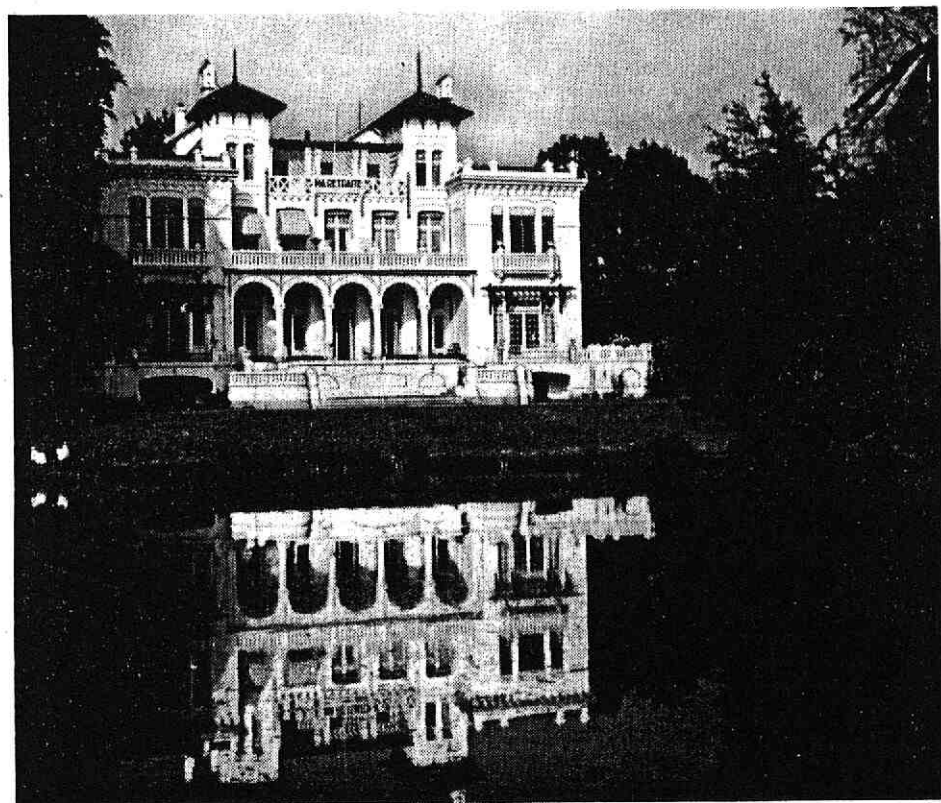
Jkvr. J.M.E. van de Poll feliciteert de heer Th. Ruijs bij het 40-jarig jubileum van hotel Figi op 4 februari 1958

Prof. Dr J.Ph. Monté verLoren (1901-1974)

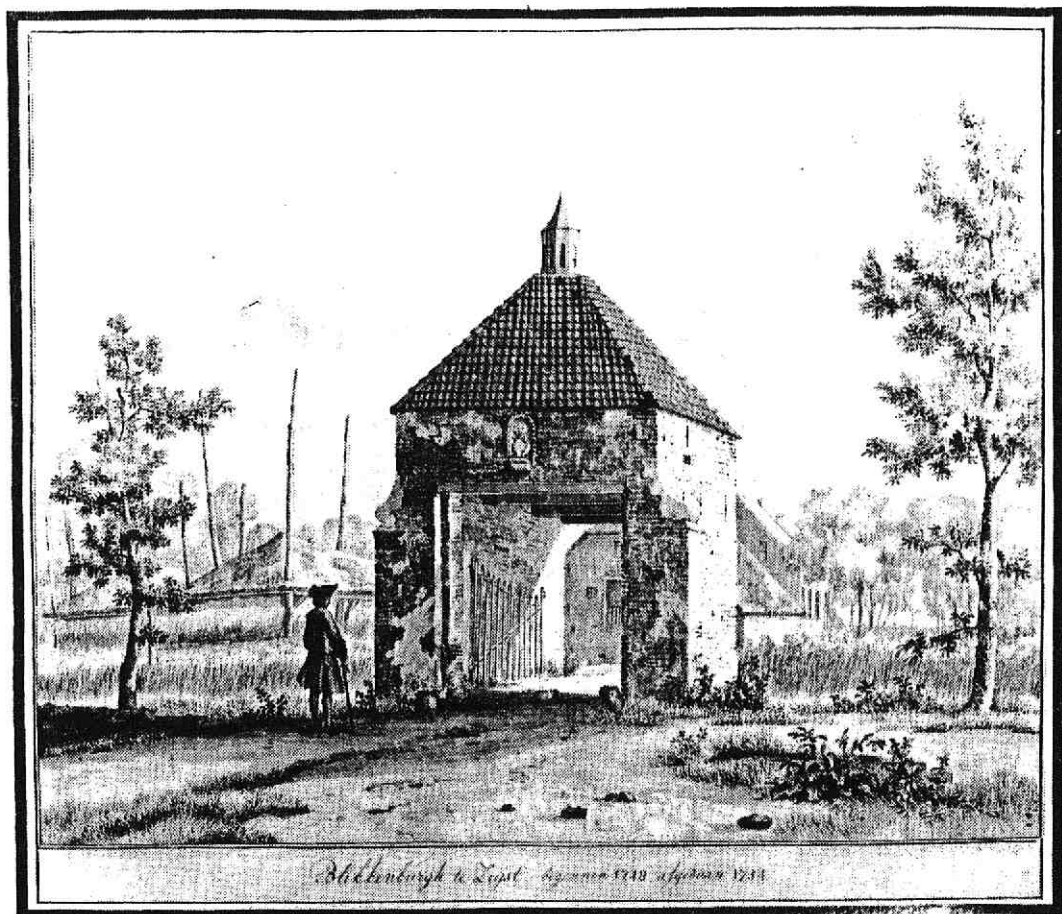
Klompje, thans het winkelcentrum De Clomp

Ma Retraite (1896) Straks weer in volle glorie!

Boerderij Zomerdijk, Tiendweg 1 (1868)

Blikkenburg & Sept. 1748. 1748. 1748.

Poortje van de Ridderhofstad Blikkenburg (1748)

Beeldje van "Hermandad". Het bevond zich indertijd
boven de deur van het afgebroken politiebureau, aan
de Maurikstraat, vermoedelijk 150 jaar oud

Afbeelding van de melkcarrier van Anton Meier
(1960)